

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Tomáš Garrigue Masaryk a jeho idea sjednocené Evropy

Michal Chlumský

Bakalářská práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michal CHLUMSKÝ**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Tomáš Garrigue Masaryk a jeho idea sjednocené Evropy**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Pohled na T. G. Masaryka jako významnou osobnost, prosazující ideály sjednocené Evropy. Jedná se zejména o jeho plány na vytvoření jednotného Středoevropského prostoru. Ve své práci chci shromáždit Masarykovy představy a principy integrace, zhodnotit je a porovnat ve světle možné proveditelnosti vzhledem s tehdejší společenskou situací

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*, Brno 1994. Masaryk, T. G.: *Problém malých národů v evropské krizi*, Praha 1926. Masaryk, T. G.: *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha 1930. Masaryk, T. G.: *Cesta demokracie*. Praha. *Ústav Tomáše Garrigua Masaryka*. 1994 Masaryk, T. G.: *Ideály humanitní*. Masaryk, T. G.: *Masarykova práce: sborník ze spisů, řečí a projevů* Masaryk, T. G.: *Otevřít Rusko Evropě* Masaryk, T. G.: *Politické myšlenky* Opat J.: *Střední Evropa v Masarykově myšlení nejen po roce 1918*. vydala Masarykova univerzita v Brně 1994 Radvanovský, Z. : T. G. Masaryk a idea sjednocené Evropy Kovtun J.: *Masarykův triumf*, Praha 1991 Zahradníček T.: *Jak vyhrát cizí válku. Češi, Poláci a Ukrajinci 1914 - 1918*, Praha 2000

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Václav Veber
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2009

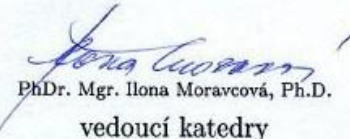
Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2010

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 21. června 2010

Michal Chlumský

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat doc. PhDr. Václavu Veberovi za užitečné rady a připomínky během zpracování bakalářské práce. Dále děkuji svým přátelům za pomoc při vyhledávání a získávání potřebné literatury.

SOUHRN

Tato práce přináší pohled na T. G. Masaryka jako na významnou osobnost, prosazující ideu sjednocené Evropy. Jsou zde představeny jeho myšlenky k tomuto tématu i konkrétní pokusy o integraci, do kterých byl zapojen. Dále jsou zde uvedeny projekty evropské spolupráce, ke kterým se Masaryk vyjadřoval.

KLÍČOVÁ SLOVA

Tomáš Garrigue Masaryk, Evropa, integrace,

TITLE

Thomas Garrigue Masaryk and His Idea of an Integrated Europe

ABSTRACT

This work looks upon T. G. Masaryk as an important personality promoting the idea of an integrated Europe. His ideas considering the topic and specific attempts to integrate in which he was involved are presented here. Moreover, the projects of European cooperation which are commented by Masaryk are included as well.

KEYWORDS

Thomas Garrigue Masaryk, Europe, Integration

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	IDEÁL HUMANITNÍ	9
2.1	HUMANITA A NÁRODNOST	9
2.2	MEZINÁRODNOST A KOSMOPOLITISMUS	10
3	FEDERALIZACE RAKOUSKA-UHERSKA	11
3.1	PROGRAM FRANTIŠKA PALACKÉHO	11
3.2	MASARYKOVO POJETÍ RAKOUSKA	11
4	MASARYKOVY PŘEDSTAVY O SJEDNOCOVÁNÍ EVROPY BĚHEM 1. SVĚTOVÉ VÁLKY	13
4.1	MASARYKŮV VÝKLAD 1. SVĚTOVÉ VÁLKY	13
4.2	NÁRODNOSTNÍ PRINCIP	14
4.3	NÁRODNOST, MEZINÁRODNOST A FEDERACE NÁRODŮ ..	15
4.4	„PÁSMO MALÝCH NÁRODŮ“ MEZI NĚMECKEM A RUSKEM	17
4.5	MORÁLNÍ DŮSLEDKY VÁLKY	19
4.6	ZROD NOVÉ EVROPY	20
5	DEMOKRATICKÁ STŘEDOEVROPSKÁ UNIE	23
5.1	KYJEVSKÝ MÍTINK UTLAČOVANÝCH NÁRODŮ	23
5.2	POČÁTEK DALŠÍ SPOLUPRÁCE V USA	24
5.3	SETKÁNÍ V CARNEGIE HALL	25
5.4	PŘIJETÍ U PREZIDENTA WILSONA, CESTA K USTANOVENÍ ORGANIZACE	26
5.5	FILADELFSKÝ KONGRES	28
5.5.1	PROHLÁŠENÍ SPOLEČNÝCH CÍLŮ NEZÁVISLÝCH STŘEDOEVROPSKÝH NÁRODŮ	30
5.5.2	SOUHRN ZÁSAD STŘEDOEVROPSKÉ UNIE	31
5.5.3	SLAVNOSTNÍ VYHLÁŠENÍ	32
5.6	UKONČENÍ ČINNOSTI DEMOKRATICKÉ STŘEDOEVROPSKÉ UNIE	33

6	MASARYKOVY PŘEDSTAVY O CESTĚ KE SJEDNOCENÉ EVROPĚ PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE	35
6.1	MASARYKŮV PLÁN NA ZAPOJENÍ RUSKA	36
6.2	DISKUSE O FEDERATIVNÍM USPOŘÁDÁNÍ STÁTŮ BÝVALÉHO RAKOUSKA-UHERSKA	37
6.3	MASARYK, IONESCU, VENIZELOS – PROJEKT STŘEDOEVROPSKÉ SPOLUPRÁCE	37
6.4	MALÁ DOHODA	38
6.5	BLIŽŠÍ SVAZKY MEZI JEDNOTLIVÝMI STÁTY	39
6.6	ÚZEMNÍ KORIDOR SPOJUJÍCÍ ČECHOSLOVÁKY A JIHOSLOVANY	40
7	MASARYK A KONCEPCE SJEDNOCENÉ EVROPY V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ	41
7.1	MASARYK A PANEVROPA	42
7.2	BRIANDŮV PLÁN FEDERÁLNÍ UNIE	45
7.3	TARDIEŮV PLÁN	47
8	ÚVAHY NA KONCI PREZIDENTSKÉHO OBDOBÍ	48
9	ZÁVĚR	51
	POUŽITÁ LITERATURA	52

1 ÚVOD

Idea sjednocené Evropy patří po staletí mezi důležitá témata evropských vládců i významných osobností historie. V současnosti jsme se k jejímu naplnění díky Evropské unii přiblížili o mnoho blíže. Je proto důležité si připomínat i předchozí pokusy o evropské sjednocení. K tomuto tématu bylo sepsáno mnoho publikací, které nám představují historický přehled o cestě ke sjednocení Evropy. V současnosti je toto téma poměrně důkladně zmapováno.

S ideou sjednocené Evropy jsem se setkal během svého prvního semestru bakalářského studia v samostatném předmětu, který jí byl věnován. Od tohoto momentu jsem se o ni hlouběji zajímal a našel v ní zaujetí. Z toho důvodu jsem se rozhodl, že o ní napíši i svou bakalářskou práci. Původně jsem chtěl napsat práci o této ideji jako celku. Ovšem toto téma je tak rozsáhlé, že tato práce by na něj nestačila. Z toho důvodu jsem se rozhodl, že se zaměřím jen na jednu osobnost a její představy o procesu sjednocování Evropy. A zvolil jsem právě Tomáše Garrigua Masaryka.

Dalším důvodem proč jsem se rozhodl pro Masaryka, byla skutečnost, že pohled na jeho osobu z tohoto hlediska není příliš znám. Sám jsem se s jeho názory na sjednocování Evropy seznámil až na přednáškách k předmětu Evropská unie. Do té doby jsem neměl tušení o spojení mezi Masarykem a ideou sjednocené Evropy. Ptal jsem se mnoha lidí, zda znají Masaryka také jako osobnost, která prosazovala požadavky na sjednocení Evropy. Ovšem naprostá většina dotazovaných o tom neměla ani tušení. Z toho důvodu jsem svou bakalářskou práci pojal jako výzvu, abych mohl ostatní seznámit s Masarykem právě v tomto světle. Mým hlavním cílem je tedy přinést přehled Masarykových myšlenek k tomuto tématu a popsat Masarykovu úlohu v integračních projektech, do kterých se zapojil.

Stěžejní literaturou pro práci byly Masarykovy spisy *Nová Evropa* a *Světová revoluce*, v nichž zformuloval své myšlenky z období 1. světové války. A dále také čtyřdílný soubor *Cesta demokracie*, ve kterém jsou uvedeny Masarykovy projevy, prohlášení a rozhovory s novináři. Mezi další důležité zdroje patří sborníky ke konferencím, které se zabývaly vztahem Masaryka k Evropě. Neexistuje ale přímo žádná publikace, která by se zabývala čistě jenom Masarykem a jeho ideou sjednocené Evropy. Rozhodl jsem se tedy, že k tomu využiji svou práci.

2 IDEÁL HUMANITNÍ

Ideál humanitní prostupuje celým Masarykovým myšlením a jeho chápáním světa. Humanitu definuje jako člověctví neboli člověčenství. Tento ideál chápe jako nový etický směr, který byl započat již v době reformace a renesance. Zároveň jej vykládá jako základ národnostních tužeb. Humanita postupně osvobozuje rozum člověka, vyvíjí se věda a filosofie, osvobozená od autority církve. Člověk je ovšem stále v područí státu – státu absolutistického. Velký předěl Masaryk vidí ve francouzské a americké revoluci, které zapříčinily vznik států demokratických, hlásajících lidská a osobní práva. Z těchto základních práv se posléze vyvíjejí například práva národní a jazyková. „Tak se idea humanitní vyvíjí a ztělesňuje v novodobém životě společenském.“¹ Společnost tento ideál pokládá za přirozený. Pro Masaryka se toto čisté člověctví projevilo v mnoha oblastech – literatura, filosofie, náboženství, politika. V Českých zemích považuje za jeho největší hlasatele Jána Kollára nebo Františka Palackého.

2.1 *Humanita a národnost*

Idea humanitní se zároveň v 19. století jevila jako idea národnostní, jak sám Masaryk uvádí: „Počíná se to v poslední době u nás pochopovat, že totiž idea humanitní není proti ideji národnostní, nýbrž že právě národnost, stejně jako člověk jednotlivec, má být a může být humánní, humanitní.“² Zároveň se odvolává na německého filosofa J. G. Herdera a národy označuje jako přirozené části člověčenstva. Herder přirovnává vztah lidstva a národů ke stromu a jeho větvím. Člověčenstvo vidí jako strom, národy jsou jednotlivé větve. Národy jsou tedy částí vyššího celku – lidstva. V těchto myšlenkách Masaryk nachází také novou skutečnost, „člověčenství je organizace z národů, ne ze států“³ Nikoliv stát nebo

¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: problém malého národa: demokratism v politice*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. s. 10. ISBN 02/03 32-005-90.

² Tamtéž, s. 11

³ Tamtéž, s. 108

církev, ale národnosti obsahují člověčenstvo. Z toho vyvozuje další závěr, „člověčenstvo nemá být organizováno státně, nýbrž národnostně.“⁴

Masaryk dále nastiňuje, že každý národ má svůj vlastní ideál humanitní, u Čechů ho vidí v programu kulturně osvícenském. V tomto spočívá dělba práce v lidstvu, jednotlivé národy mají svůj úkol, který provádí – z toho vyplývá, že žádný národ nemůže být vyvoleným. Prohlašuje, že všeobecným účelem lidstva je dosažení pravé lidskosti a humanity, prostřednictvím vzdělanosti a mravnosti. Ideál humanitní tedy neznamená pouze, že lidstvo je chápáno jako přirozený celek a tvoří jednotlivé národy, zároveň se nesmí zapomínat i na ideál čistého člověctví, ke kterému mají lidé směřovat.

2.2 *Mezinárodnost a kosmopolitismus*

Do humanitní ideje Masaryk zařazoval i mezinárodnost a kosmopolitismus. Z humanity plyne, že každý národ je oprávněn usilovat o člověctví. Z toho vyvozuje myšlenku světové organizace celého člověčenstva. K tomuto stavu se má lidstvo dopracovat postupnými kroky. Za první důkazy počáteční lidské organizace považuje vědu, umění, ale také hospodářství. Kosmopolitismus se vyvíjel stejnou měrou, jako idea národnostní. Přestože je rozdíl v jeho chápání mezi národy malými a velkými, které jím rozumí jen své panství, považuje Masaryk organizaci světovou za nevyhnutelnou. Tím ovšem nemyslí, že svět směřuje k jednotvárnosti, naopak zdůrazňuje, že „centralism jednostranný je škodlivý, že musí být ožívován autonomií přirozených celků hospodářských, kulturních a také národnostních.“⁵ Kosmopolitismus označoval jako pojem politický, ale idea humanitní má význam kulturní. Kosmopolitismus se tedy přetváří ve „správnější hnutí po mezinárodní nenucené organizaci svéprávných kulturních národů.“⁶

⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: problém malého národa: demokracie v politice*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. s. 74. ISBN 02/03 32-005-90.

⁵ Tamtéž, s. 12

⁶ Tamtéž, s. 12

3 FEDERALIZACE RAKOUSKA-UHERSKA

Jako možnost vytvoření takového člověčenstva v malém spatřoval Masaryk právě v Rakousku-Uhersku. Jeho záměrem bylo reformovat toto mnohonárodnostní soustátí ve federaci rovnoprávných národů. Takový stát se měl stát předobrazem nově uspořádaného soužití evropských národů, založeném na demokracii a mírové spolupráci

3.1 Program Františka Palackého

Pro Františka Palackého představovalo Rakousko ohnisko evropského dějinného rozhodování. „Rakousko bylo Palackému Evropou v malém, kde se před staletími rozhodovalo o požadavku náboženské rovnoprávnosti tak, jako se zde od roku 1848 rozhoduje o požadavku rovnoprávnosti národní.“⁷ Na této národní rovnoprávnosti stála Palackého koncepce nenásilného přetvoření státu ve federaci národů. „Hlavní ale zásluha i známka federalismu jest ta, že jen on sám jediný mocen a způsoben jest uvesti u nás v úplnou platnost *zásadu rovného všem práva*, kteráž jakož jest nejušlechtlejším ovocem osvěty novověké a křesťanské pospolu, tak i vítězně klesí sobě dráhu do budoucnosti u všech národův vzdělaného světa.“⁸

3.2 Masarykovo pojetí Rakouska

Myšlenku národní rovnoprávnosti po něm přejímá právě Masaryk, který v této koncepci viděl taktéž potřebu demokratické federalizace státu. Tehdejší Rakousko podroboval tvrdé kritice. Hovořil o něm jako o umělém útvaru centralistického charakteru. Přesto dlouho věřil, že jediná cesta jak zajistit prosperitu ve střední Evropě spočívá právě v zachování Rakouska jako silného reformovaného

⁷ BEDNÁŘ, Miloslav. Zrod a význam Masarykova pojetí evropské jednoty. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 68.

⁸ PALACKÝ, František. *Idea státu rakouského*. Olomouc: Knihnice VERBUM, 2002. s. 71. ISBN 80-244-0506-7.

státu. Svými požadavky ho nechtěl oslabit, ale naopak upevnit. Masaryk žádá, „aby vláda a německé strany už konečně skoncovaly s utopistickým, fantastickým útvarem centralistického Rakouska, v němž i vaši státníci – například Plener – vidí umělý státní útvar. Živé jsou národy Rakouska. Živý je národ náš – ale páni ve Vídni stále něco slepují, aby dali dohromady centralistickou utopii ... Vláda praktikuje pouze svou rakouskou státní myšlenku stále jen v omezeních. Pozitivní v Rakousku jsou národy a jejich organizace, negativní je tato takzvaná rakouská státní myšlenka, kterou už jsem dostatečně charakterizoval.“⁹ Rakousko se mělo v jeho očích stát ochráncem všech jeho národů, které budou prospívat na bázi rovnoprávnosti a rovnocennosti. Doporučoval, aby se „staralo o rozvoj kultury a hospodářství všech svých národů. V takové orientaci spatřoval pro monarchii a její národy nejlepší a nejperspektivnější politiku“¹⁰

Od počátku 20. století se však Masarykův názor na Rakousko postupně stále více vyostřoval. Střetával se s neochotou monarchie o jakékoliv změny a mnohokrát se dostal do sporů s představiteli vlády – Záhřebský proces, anexe Bosny a Hercegoviny. Tyto velmocenské zásahy Rakouska na Balkáně a tvrdý postup rakouských úřadů vůči jihoslovanským národům, přispěly k jeho proniknutí do mravní podstaty a zkaženosti rakouských politiků i celého státního systému monarchie.

Masaryk se ještě snažil vybidnout rakouskou vládu k vnitřním změnám ve fungování státu. Roku 1913 se v tomto duchu vyjádřil jako poslanec ve vídeňském parlamentu: „Chtěl bych říci ještě několik slov o vnitřní politice a vnitřní situaci. Pro mne je nepochybné, že ubohá zahraniční pozice Rakouska spočívá na nemožné vnitřní politice, ne naopak ... A Rakousko bohužel neustále vede válku ne navenek, nýbrž uvnitř, proti svým vlastním, proti svým dobrým národům. Právě proto, že se nemohu oddávat snům o rozpadu Rakouska, že vím, že toto Rakousko – ať dobré

⁹ KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. s. 323. ISBN 80-202-0320-6.

¹⁰ OPAT, Jaroslav. Masarykovo evropanství jako pojem a politický program. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 37.

nebo špatné – potrvá, jde mi docela vážně o to, abychom z tohoto Rakouska něco udělali. To je náš problém a problém všech stran.“¹¹

Masaryk dosáhl nového přesvědčení, že vládnoucí kruhy nemají zájem o skutečnou federalizaci. Rakousko začal chápat jako mechanismus, udržující se při životě pouze brutální mocí. Takovýto stát v Masarykově nazírání na svět ztratil morálního práva na existenci. Definitivně se Masaryk rozešel s Rakouskem po rozpoutání 1. světové války a rakouském napadení Srbska. Přiznal si, že jeho sen o reformě Rakouska je v troskách. Proto v následujících válečných letech rozvíjel svůj protirakouský program a pokus o demokratickou rekonstrukci střední Evropy.

4 MASARYKOVY PŘEDSTAVY O SJEDNOCOVÁNÍ EVROPY BĚHEM 1. SVĚTOVÉ VÁLKY

4.1 Masarykův výklad 1. světové války

Válku centrálních mocností proti spojencům na straně Dohody Masaryk chápal především jako souboj teokracie s demokracií. Dalším jeho pohledem na válku byl konflikt německého výbojného pangermanismu s demokratickým Západem. „Na straně spojenců jsou čelné demokratické a kulturní státy, zejména dvě nejstarší republiky; jejich odpůrcové Prusko-Německo, Rakousko-Uhry a Turecko jsou zastaralé monarchistické státy středověké, nejstarší reakční formy teokratického absolutismu.“¹² Za vstupem spojenců do války stojí motiv obranný a pacifistický, naopak u centrálních mocností je to útočný militarismus. Vidí ho jako součást pangermánského plánu „Drang nach Osten“ (Pronikání na východ) a uskutečnění světového panství na ose Berlín-Bagdád. Právě v těchto pangermánských idejích a výbojných cílech spatřoval Masaryk největší nebezpečí. I to byl jeden z důvodů, proč se odvrátil od Rakouska. V té době jej považoval již za politicky, hospodářsky a

¹¹ KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. s. 341. ISBN 80-202-0320-6.

¹² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 181. ISBN 80-85765-29-2.

ideově podřízené Německému císařství. „Rakousko-Uhersko je předvojem pangermanismu na Balkáně a v Turecku. Tureckem Berlín míří do Asie a Afriky.“¹³

Tohoto výkladu se drží i po ukončení války, kdy své názory zformuloval ve Světové revoluci: „Boj centrálních mocností se Spojenci byl bojem teokracie s demokracií, teokracie ovšem zeslabené a vlastně umírající.“¹⁴ Vyzdvihuje především, jak se svět postavil proti pangermánské imperialistické ideji. „Proti národně-šovinistickému pangermanismu, ideově, etnograficky a zeměpisně omezenému, stálo spojeno všech pět dílů světa, a jejich národové byli už tím faktem spojeni katolickou ideou humanity, žádající organizaci celého člověčenstva v přátelský všecelek.“¹⁵

4.2 *Národnostní princip*

Pro Masaryka je na prvním místě národ a národnost, ty jsou cílem společenského úsilí a stát chápe jako prostředek k jeho zformování. Každý uvědomělý národ tedy usiluje o svůj vlastní stát. Národnostní princip se v Evropě projevuje od 18. století, kdy se objevuje sílící touha o sjednocení národů roztroušených ve více státních útvarech – Němci, Italové. Tato samá touha se objevuje i u národů, které se nacházejí v područí větších říší, jako jsou Rakousko, Rusko a Turecko. U všech těchto národů se od 18. století projevuje jejich národní obrození.

Národnost Masaryk pojímá jako nový, moderní princip, jelikož ve středověku převládala organizace Evropy pomocí církve a států. Úsilí podmaněných národů o samostatnost a uznání národností za vyšší princip, než je stát, pokládá Masaryk za projev demokratický.

Masarykovy myšlenky, ovšem neustrnuly pouze na tomto národnostním principu. „Historie dále ukazuje, že rozmach národního citění nezamezuje růst internacionalismu a internacionalisace. Pravý nacionalism se nepřičí

¹³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 181. ISBN 80-85765-29-2.

¹⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. s. 294. ISBN 80-86142-17-5.

¹⁵ Tamtéž, s. 295

internacionalismu, ale odmítáme ony národní šovinisty, kteří ve jménu nacionalismu utiskují jiné národy.“¹⁶

4.3 *Národnost, mezinárodnost a federace národů*

Mnoho odpůrců malých národů poukazuje na historický vývoj, který směřuje ke vzniku velkých států, jenž pohltní malé národní státy. Ve snahách malých národů o samostatnost vidí překážku k mezinárodnosti. Masaryk na druhou stranu ukazuje, že mnoho velkých říší od Říma až po Napoleonovo Francouzské císařství postupně zaniklo a vznikly z nich menší státy. V Evropě se tehdy nacházelo 27 států, z nichž Masaryk nazývá velkými pouze Rusko, Německo, Rakousko-Uhersko, Anglii, Francii a Itálii.

Jako příklad pohlcení malých národů velkým státem uvádí Masaryk Rakousko. Bylo vytvořeno původně jako unie proti tureckému nebezpečí, která se ovšem během let přetransformovala v centralizující a germanizující stát potlačující ostatní národy v něm. Z tohoto důvodu již tehdejší Rakousko-Uhersko nechápe jako federaci malých národů.

Na základě této zkušenosti přichází Masaryk se svým chápáním federace národů, které je stěžejní v jeho programu sjednocené Evropy. „Skutečná federace národů nastane, teprve, až národové budou volní a sami se spojí. K tomuto směřuje vývoj Evropy. Program spojenců plně odpovídá tomuto vývoji: svobodní a osvobození národové organizují se podle potřeby ve větší celky a zorganizuje se tím celý kontinent. Vzniknou-li federace menších států, budou to federace svobodně založené, založené z opravdové potřeby národů, nikoli z cílů dynastických a imperialistických.“¹⁷ Osamostatnění malých národů, není v rozporu s vývojem lidstva, jak jej chápe Masaryk, „národnostní princip mu byl současně principem mezinárodním.“¹⁸ Dle Masaryka v duchu ideálu humanitního spěje historie k jednotě

¹⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malých národů v evropské krizi*. Praha: Státní nakladatelství, 1926. s. 19.

¹⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 102. ISBN 80-85765-29-2.

¹⁸ OPAT, Jaroslav. Masarykovo evropanství jako pojem a politický program. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 32.

celého lidstva, ovšem nikoliv k jednotvárnosti. „Historie je procesem integračním, ale zároveň desintegračním; dvojí tento proces se jeví jako posilování individualismu a zároveň jako růst kolektivismu. Historie nesměřuje k uniformitě, ale k různosti, k organizované různosti, která velmi často je nesprávně líčena jako neplodná, jednotvárná, nerozlišená uniformita.“¹⁹ Dle Masaryka nemá být nastolena světovláda, ale světová federace, organizace Evropy, nikoliv její dobytí. Stejně jako jednotlivce tak i národy má prostoupit humanitní myšlenka francouzské revoluce: Svoboda, rovnost, bratrství. Proto se národy jako přirozené orgány člověčenstva musí vymanit z područí svých utlačovatelů. A právě výše zmíněný princip federace má zajistit ochranu těmto malým národům, které se po dosažení své samostatnosti samy rozhodnou pro dobrovolnou federaci. Tímto bude zajištěna účelná organizace lidstva.

Jako příkladnou federaci států dává za vzor Spojené státy americké nebo Švýcarsko. „Další politické ponaučení nám podává Amerika tím, že republika a demokracie je federací; je to opak evropského centralismu, který se nikde neosvědčil. I švýcarská republika, republika malá, odkazuje k autonomismu a k soustavě federativní.“²⁰

Masaryk si zároveň všímá i rostoucí hospodářské a kulturní vzájemnosti národů, tím se na sobě jednotlivé národy stávají závislejší. „Evropa se víc a více federalisuje a organizuje. A v situaci a vývoji takto daném malé národy se dožadují práva, aby byly pokojnou cestou vřazeny do rostoucí organizace Evropy.“²¹

Tyto jeho myšlenky nevztahoval pouze na Evropu, ale na celý svět. „Vítal úsilí směřující k jednotě národů i v rozměrech kontinentálních a mezikontinentálních.“²²

¹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malých národů v evropské krizi*. Praha: Státní nakladatelství, 1926. s. 18

²⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. s. 178. ISBN 80-86142-17-5.

²¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malých národů v evropské krizi*. Praha: Státní nakladatelství, 1926. s. 27

²² OPAT, Jaroslav. Masarykovo evropanství jako pojem a politický program. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 32.

4.4 „Pásmo malých národů“ mezi Německem a Ruskem

Masaryk považuje za klíčovou oblast celé Evropy „zvláštní pásmo menších a malých národů, rozprostírající se mezi Západem a Východem, určitěji mezi Němci a Rusy. Od severu, od Laponska na jih do Řecka sousedí jeden s druhým, řada menších a malých národů: Laponci, Finové, Švédové, Norové s Dány, Estonci, Lotyšši, Litevci, Poláci, Lužičané, Čechové se Slováky, Maďaři, Jihoslované (Srbochorvati a Slovinci), Rumuni, Albánci, Bulhaři, Turci, Řekové. (Tento počet se zvětší, budou-li se počítat například Kašubové, Ukrajinci aj. za národ zvláštní.)²³ Ve své přednášce dne 19. října 1915 na londýnské King's College o Problémech malých národů v evropské krizi geograficky konkrétněji vymezil toto pásmo „od Terstu – Soluně - Cařihradu a sever ke Gdaňsku, Petrohradu v čáře ne přímé ale zakřivené směrem k Berlínu“.²⁴

Právě do tohoto pásma směřuje nápor Němců na východ. Zároveň se sem v minulých staletích tlačili Rusové a Turci, proto Masaryk toto pásmo vyhodnocuje jako velké nebezpečí pro evropský mír, jelikož veliké národy se snaží neustále tyto národy ohrožovat.

Německý nápor do této oblasti koresponduje s jejich plánem utvořit Pangermánskou centrální Evropu – tzv. Mitteleuropa. „Německou koncepci střední Evropy vyjadřovala také známá kniha německého poslance, národohospodáře a hlasatele národního socialismu Friedricha Naumanna, Mitteleuropa (Berlin 1915). Připomínáme si, že s ohledem na dobu po válce pléduje pro vznik obrovského státního, nadnárodního útvaru, jehož jádrem by byly dvě říše, Německo a Rakousko; nepatřil by ani k anglo-francouzskému západu ani k ruské říši. Prostíral by se od Severního a Východního moře k Alpám, Adrii a jižnímu okraji Dunajské nížiny, od Vogéz k Visle, od Bodamského jezera k Haliči. Takto vymezený prostor chápe jako „jednotu“ mnoha částí, obranný a hospodářsky silný svaz, který by překonal

²³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 82. ISBN 80-85765-29-2.

²⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malých národů v evropské krizi*. Praha: Státní nakladatelství, 1926. s. 14

rozdrobenost a partikularismus ve prospěch celku.“²⁵ Masaryk se k tomuto německému pokusu o přeměnu centrální části Evropy staví odmítavě. „Je to také pokus o organizaci Evropy a lidstva, ale tato organizace má být provedena dynasticky, absolutisticky, militaristicky, panstvím vyvoleného národa německého nad ostatními národy.“²⁶

Masaryk se vyhýbá označení tohoto pásma malých národů jako „střední Evropy.“ „Nabízí se tudíž otázka, zda až nápadná absence užívání pojmu „střední Evropa“ ve zmíněných pracích nesouvisí u Masaryka právě s jeho kritikou oné německé politiky, spjaté s historií Trojspolku. Jistou souvislost zde lze předpokládat právem. Základní příčina Masarykovy zdrženlivosti v užívání pojmu „střední Evropa“ je však přece jen jinde. Tkví v samé podstatě Masarykovy humanitně založené filozofie dějin. Z ní pramenil i Masarykův trvalý zájem o problém malých národů jako sice velmi vážný problém středoevropský, ale současně i jeden ze stěžejních problémů světových!“²⁷

„Politickou rekonstrukci střední a východní Evropy považuje vůbec za přední problém války“²⁸ Nejprve nebylo Masarykovým cílem osamostatnění Čechoslováků (Slováky chápal jako větev národa českého) nebo ostatních národů do jednotlivých států. „Masaryk neusiloval (zpočátku vůbec ne) o samostatný stát, byl k tomu doveden vývojem událostí a pak tento program z nezbytnosti přijal.“²⁹ V roce 1916 byl přijat u francouzského ministerského předsedy Aristide Brianda a přednesl mu svůj návrh. „Předložil jsem mu mapku Evropy a podal výklad svého nazírání na válku; podmínkou rekonstrukce Evropy a skutečného zeslabení Německa, tudíž i

²⁵ KROPÁČEK, JIŘÍ. „Střední Evropa“ u T. G. Masaryka a jiných státníků a politiků za první světové války. In PRAŽÁK, Richard (ed.). *T. G. Masaryk a střední Evropa*. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Filozofická fakulta, 1994. s. 104. ISBN 55-964A-94.

²⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 182. ISBN 80-85765-29-2.

²⁷ OPAT, Jaroslav. „Střední Evropa“ v Masarykově myšlení nejen po roce 1918. In PRAŽÁK, Richard (ed.). *T. G. Masaryk a střední Evropa*. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Filozofická fakulta, 1994. s. 109. ISBN 55-964A-94.

²⁸ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. s. 454. ISBN 80-207-0283-0.

²⁹ VEBER, Václav. T. G. Masaryk a evropská identita. In VORÁČEK, Emil (ed.). *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství II: sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2. – 4. března 2000*. Praha: Filosofia, 2001. s. 85. ISBN 80-7007-145-1.

jistoty Francie, je rozčlenění Rakouska na přirozené a historicky dané části.³⁰ Jeho původní postoj se tedy přeměnil v požadavek ustanovit samostatný československý stát, dále nezávislé Polsko, Jugoslávii a ostatní státy v prostoru mezi Německem a Ruskem. „Věřil, že vytvoření samostatných států ve střední a východní Evropě nezpůsobí trvalé roztržité, nýbrž povzbudí vývoj k federaci, která se bude postupně uskutečňovat, jak si národy budou přát.“³¹ Samostatnost národů v dlouhodobém hledisku měla zajistit budoucí federaci Evropy.

4.5 *Morální důsledky války*

1. světovou válku vidí Masaryk, především jako velkou tragédii, která zmařila mnoho lidských životů i materiálních hodnot. Právě z toho důvodu nabádá k činům, které zajistí, aby tyto oběti nebyly přineseny nadarmo. Jedná se především o změnu v uspořádání Evropy, „není možná, aby posavadní organizace států a národů, z níž tato válka pošla, zůstala nezměněna, aby odpovědní státníci, politikové, vůdcové stran, jednotlivci, aby národové, aby lidstvo nepočalo myslit o politice doopravdy a bezohledně.“³² Dle Masaryka je lidstvo teprve na začátku svého vývoje, hrůzy této války, otřesou svědomím a rozhodne se pro lidskost. Masaryk dále uvažuje o válce a jejích důsledcích jako o události, která, dokázala lidstvo sblížit. „Člověčenstvo je dnes organizovanou jednotkou – mezinárodnost, mnohem intimnější než kdy byla, je způsobena touto válkou; a zároveň se všude upevňuje demokratický názor na společnost.“³³ Nejde již jen o organizaci Starého světa, jak chtělo Německo, vznikl Nový Svět a úkolem je organizovat oba světy, celé lidstvo. „Jednotná organizace všech národů světa, celého člověčenstva, je počátkem nové

³⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. s. 78. ISBN 80-86142-17-5.

³¹ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. s. 467. ISBN 80-207-0283-0.

³² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 181. ISBN 80-85765-29-2.

³³ Tamtéž, s. 61

doby, doby, v níž národové a celé lidstvo vědomě budou pokračovat ve svém vývoji.³⁴ V tom spatřuje Masaryk pozitivní smysl války.

4.6 Zrod nové Evropy

Dle Masaryka ukázala válka světu potřebu politické rekonstrukce východní Evropy na základě národnostním. Oproti pangermánským plánům, které Masaryk kritizoval, se nyní naskýtá možnost organizace Evropy podle programu spojenců a to demokraticky, sebeurčením národů a nemilitaristicky. Tím především myslel, „osvobodit a sjednotit menší slovanské národy, Poláky, Čechoslováky, Jihoslovany a Malorusy.“³⁵

Program spojenců Masaryk vyhodnocuje jako plán, vyplývající z ideálů humanitních a zároveň jako demokratický. Proto se rozhodl zformulovat podstatu pravé demokracie a obecné zásady míru.³⁶ Demokracii chápe jako politickou organizaci společnosti na etickém základě humanitním, staví ji jako protiklad aristokracie a oligarchie. Taková demokracie přijímá princip národnostní, proto by se státy svým rozsahem měly rovnat národům. Tím je zaručena i mezinárodnost, která je dalším cílem evropského vývoje. Nejde zde pouze o svobodu národů, ale i o jejich sjednocení. Masaryk vypočítává, že čistě národní státy nevzniknou, budou jim ponechány národní menšiny a tato otázka se vyřeší až v průběhu času. V rámci principu humanitního nesmí žádný člověk využívat k prostředku svých cílů člověka druhého, to samé se přenáší i na jednotlivé národy. Demokracie je mravním obsahem principu rovnosti a rovnoprávnosti. Pruský stát, Rakousko a Turecko vyhodnocuje jako přežitek středověku, tyto státy se spojily ve válce proti demokracii. Německo a Rakousko viní z výbojné války a proto museli zakročit spojenci válkou obrannou. Účast spojenců ve válce Masaryk schvaluje, neviděl v ní jinou možnost. Obranu proti násilí chápe jako mravní povinnost.

³⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 61. ISBN 80-85765-29-2.

³⁵ Tamtéž, s. 182

³⁶ Tamtéž, s. 183

Masaryk také načrtl 35 bodů, které považoval za důležité pro mírovou konferenci.³⁷ Doporučoval okamžité svolání Kongresu míru, ke kterému budou připuštěni představitelé všech bojujících národů a zástupci národů, o nichž se bude rozhodovat. Nechtěl, aby zde platilo staré pravidlo, že státy se nemají vměšovat do vnitřních záležitostí druhých států. V rámci sílení internacionalismu neměla být politická hranice ochranou před absolutistickou libovůlí. Zároveň vyloučil možnost tajných jednání. Požadoval zrušení teokratismu a zrušení militarismu. Požadoval svobodnou plavbu mimo teritoriální moře a principy svobodné tržby, mezinárodní tržba měla být upravena mezinárodními smlouvami.

Za hlavní a nejtěžší úkol kongresu považoval spravedlivé upravení územních otázek, v rámci principu národnostního. Navrhoval plnou restituci pro Belgii, osvobození neněmeckých národů v Prusku, dále se Prusko muselo vzdát Alsasko-Lotrinska. Německo by se tak stalo národnostně jednotným celkem. Polský národ, doposud rozdělený mezi Rusko, Rakousko a Prusko se má spojit v samostatný stát. České země a Slovensko taktéž utvoří samostatný stát. Malorusové v Haliči a Bukovině si rozhodnou, zda se připojí k Ukrajině nebo Polsku. Maďarsko vytvoří samostatný stát, Rumuni budou sjednoceni v Rumunsku a Jihoslované utvoří federaci politicky vedenou Srbskem. Černá Hora se poté vysloví, zda se k této federaci přidá. Bulharsku bude přiznáno území, které mu patřilo před válkou. Albánie může zůstat svobodnou anebo utvořit personální unii se Srbskem nebo Řeckem. Turecko pozbude svého panství v Evropě, Cařihrad a Dardanely se dostanou do správy spojenecké komise. Řecku by měly připadnout zpět řecká města v Malé Asii a uvažovat se dá právě i o Cařihradu a Dardanelách. Itálii budou navrácena italská území v Rakousku a Terst se stane svobodným přístavem. Německé provincie v Rakousku mají utvořit samostatný stát. Rusko má být zorganizováno ve federaci národů, do níž budou patřit Estové, Lotyšci a Litevci. Ukrajina se stane autonomní součástí Ruska, Finsko se může dle dohody s Ruskem připojit k federaci nebo být samostatným. Uspořádání na ostatních světadílech bude organizováno v dohodě se státy, které zde mají svůj vliv. Židé se dočkají zrovnoprávnění ve všech zemích.

³⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 185. ISBN 80-85765-29-2.

Posláním kongresu bude i dohoda o mezinárodně garantovaném zajištění bezpečnosti národním menšinám a jejich rovnoprávnost, s tím bude spojené i přesné sčítání obyvatelstva.

Provádění těchto zásad bude zajištěno pozdější přeměnou kongresu v mezinárodní tribunál, ten bude kontrolovat kulturní vývoj národů a organizaci mezinárodní vzájemnosti. Cílem ujednání kongresu bude usnadnění mezinárodní organizace všech národů Evropy a jejich sblížení s národy Asie a Ameriky.

V této nově zorganizované Evropě se dle Masaryka zrodí i nový člověk – homo europaeus. „Ale nový člověk, homo europaeus, nezrodí se pouze politikou vnější, nýbrž hlavně vniterní – všichni národové Evropy budou po válce nuceni všechno své smýšlení věnovat hmotné a duchovní obnově.“³⁸

Demokracie se musí stát světovým názorem a obecným přesvědčením. Vlivem demokracie se musí Evropa rekonstruovat a umožnit tak mravní převychování národů ve smyslu humanity a politiky rozumné a poctivé. „Cílem je harmonie mezinárodních zájmů. Masaryk to vyjadřuje slovy biblického podobenství, které použil již v habilitačním spise o sebevražednosti z roku 1881: „I demokracie doufá a pracuje k tomu, aby byl jeden ovčinec a jeden pastýř“. Jenomže symbolem tohoto pastýře nemůže být reprezentant dobyvačnosti, expanze, imperialismu – César, nýbrž reprezentant bratrství mezi národy a všelidské lásky – Ježíš.“³⁹

Ježíš, ne Caesar⁴⁰ – tak zní Masarykovo heslo pro novou demokratickou Evropu. Caesar jako ideál pangermánského imperialismu nemůže být ideálem nové Evropy.

³⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 291. ISBN 80-85765-29-2.

³⁹ ŠOLLE, Zdeněk. Masarykova cesta k Nové Evropě. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 54.

⁴⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. s. 192. ISBN 80-85765-29-2.

5 DEMOKRATICKÁ STŘEDOEVROPSKÁ UNIE

5.1 *Kyjevský mítink utlačovaných národů*

V listopadu roku 1917 se Masaryk na své zahraniční misi setkal s iniciativou polského exilového politika Stanisława Grabského. Společně uspořádali v Kyjevě česko-polskou schůzku exilových politiků. Zde vyslovil Grabski návrh spolupráce mezi českým, polským a ostatními národními hnutími střední Evropy. Grabski, totiž předpokládal, že bolševická revoluce výrazně oslabí vliv Ruska na evropskou politiku a proto má velmocenské postavení zaujmout „spolek, dohoda, volných, svobodných států na celém území od Adrie a moř Egejského do moře Baltického, tj. především Polska, samostatného státu československého, silného státu rumunského a jihoslovenského.“⁴¹ Za touto spoluprací se skrývala vidina příznivého ohlasu ze strany západních spojenců. Bylo potřeba jim ukázat, že středoevropské národy spolu dokážou vyjednávat a najít shodu. S tímto postupem Masaryk plně souhlasil.

Nic tedy nebránilo ustanovení přípravného výboru, mezi jehož členy patřili zástupci Poláků, Čechů, Rumunů a Jihoslovanů, o něco později se připojili zástupci Ukrajinců z Rakouska-Uherska. První společný mítink se konal 12. prosince 1917. Masaryk zde vystupoval jako hlavní řečník, vyslovil požadavek „vytvořit hráz ze svobodných národů, počínajíc u moře Baltského a jdoucí svobodnými a sjednocenými státy: Polskem, Československem, Rumunskem, Jihoslavií a Ukrajinou.“⁴² Na schůzi byla přijata společná rezoluce, pojednávající o vytvoření přehradu proti pangermánskému tlaku.

Toto shromáždění ovšem nemělo významnějšího trvání ani účinku, rozvinutí spolupráce se nemohlo naplnit kvůli postupu bolševických a německých jednotek na Kyjev. Iniciativa byla pozastavena, ovšem byla předzvěstí podobných aktivit, které zástupci středoevropských aktivit posléze rozvinuli a to především zrod Středoevropské demokratické unie ve Spojených státech amerických.

⁴¹ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 123. ISBN 80-85866-65-0.

⁴² Tamtéž, s. 124

5.2 Počátek další spolupráce v USA

Po příjezdu na americký kontinent odeslal Masaryk dopis Ignacy Paderewskému, vedoucímu představiteli polské politiky v Americe. Navrhoval mu, v duchu pokračování spolupráce zahájené v Kyjevě, podniknout společné veřejné vystoupení, kterým by si získali přízeň americké veřejnosti. Tento dopis však byl jedinou Masarykovou snahou o spolupráci, v Americe se soustředil především na svou zahraniční misi pro získání nezávislosti Čechoslováků.

Vzkříšení myšlenky spolupráce středoevropských národů si tedy musel vzít na starost univerzitní profesor na Oberlin College v Ohio, Herbert Miller. Ten původně pracoval na vytvoření zprávy o poměrech ve střední Evropě pro americké ministerstvo války. Miller se shodl s vládními představiteli na důležitosti postojů středoevropských národů, které stály o svou samostatnost. Rozhodl se tedy uvést do praxe myšlenku spolupráce těchto národů. Chtěl jí dosáhnout prostřednictvím založení jejich společné organizace, „která by vydávala informační brožury, pořádala společná veřejná vystoupení („schopných řečníků“), prosazovala své materiály do novin a časopisů a vůbec všestranně propagovala zájmy nevládních národů Rakouska-Uherska. Jako předpokládání členové jsou uvedeni Čechoslováci, Italové, Jihoslované, Poláci, Rumuni a Rusíni.“⁴³

Důležitou událostí pro představení postojů středoevropských národů během války byl Kongres utlačovaných národů Rakouska-Uherska, který se konal 8. – 10. dubna 1918 v Římě. Národy se zde shodly na svém společném zájmu za sebeurčení a na získání politické a hospodářské nezávislosti. Tato událost, získala velmi příznivý ohlas u vlády Spojených států amerických. Byl to pro ně jasný signál, že cesta spolupráce středoevropských národů má smysl a rozhodli se tedy podpořit další společné aktivity.

⁴³ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 137. ISBN 80-85866-65-0.

5.3 *Setkání v Carnegie Hall*

Výsledkem úsilí americké vlády o sblížení středoevropských národů se stalo Velké shromáždění v Carnegie Hall, které se konalo 15. září 1918. Akce byla pojmenována jako Vůle středoevropských národů. Jedním z iniciátorů akce byl právě Herbert Miller, kterému se pro svou akci již podařilo získat podporu Masaryka. Pro Masaryka bylo hlavním úspěchem americké uznání Národní rady Československa za prozatímní vládu dne 2. září 1918. Od tohoto momentu začal více aktivně vystupovat a obnovil znovu své snažení o spolupráci středoevropských národů. Poslal další dopis Paderewskému, ve kterém ho vyzval ke schůzce, s přesvědčením o nutnosti spolupráce mezi Československem a Polskem. Toto společné setkání proběhlo právě během shromáždění v Carnegie Hall.

Na programu shromáždění bylo vystoupení Paderewského i Masaryka, každý měl pronést svou připravenou řeč. Namísto toho se Paderewského vystoupení změnilo v pochvalný a obdivný projev na Masarykovu osobu. Ten toto gesto následně okomentoval: „Sám jsem byl připraven na stručný výklad našeho národního a politického programu, avšak Paderewski, jemuž jsem postoupil první místo, přivedl mne z konceptu. Řekl o svém polském programu velmi málo, ale zato se pustil do mne, tj. přátelsky. Podal kus mé biografie a chválil mě, až se hory zelenaly.“⁴⁴ Masaryk se proto rozhodl, že mu oplatí stejnou mincí: „Řeč Paderewského se chýlila ke konci, a já jsem ještě nevěděl, jak mu mám čelit. V posledním okamžiku jsem se rozhodl, že ani já o svém programu nebudu mluvit a že budu mluvit pro Paderewského, a to tak, že vyložím poměr politiky a umění.“⁴⁵ Po jejich vystoupení následovaly projevy zástupců dalších třinácti národů. Závěrem akce byla přednesena společná deklarace nazvaná Vůle národů Rakouska-Uherska, ve které požadovali rozdělení státu a následnou svobodnou organizaci jeho národů.

Tomuto mítinku předcházelo setkání Masaryka s Millerem. „Už na první schůzce před shromážděním Miller poznamenal, že je škoda, že mluvčí potlačovaných národů nemají v Americe společnou organizaci. Masaryk řekl, že není

⁴⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. s. 194. ISBN 80-86142-17-5.

⁴⁵ Tamtéž, s. 194

důvod proč o vytvoření nějaké organizace neuvažovat.“⁴⁶ Díky setkání v Carnegie Hall se mohly tyto myšlenky uskutečnit.

Během rozhovorů mezi Millerem a jednotlivými zástupci národů se všichni shodli, že dalším jejich krokem bude společný oběd, zároveň je čekalo přijetí od presidenta Wilsona. „Na druhém setkání v pondělí se reprezentanti střeoevropských národů dohodli, že se Wilsonovi představí jako organizovaná skupina. Za hlavního mluvčího byl zvolen Masaryk, který doporučil, aby výkonným šéfem byl Američan, a navrhl do této funkce Millera. Masaryk byl nadšen myšlenkou sladit postup představitelů různých národních skupin. Řekl, že podobnou organizaci už dlouho očekával.“⁴⁷

5.4 *Přijetí u prezidenta Wilsona, cesta k ustanovení organizace*

Schůzka mezi zástupci střeoevropských národů a prezidentem Wilsonem byla naplánována na 20. září. Po jejich přijetí se Wilson rozhodl, že zárodky nově vznikající organizace podpoří. Miller tedy již přistoupil k přípravám ustavující schůzi nové organizace. Jeho plány ovšem narušila kritika italského vyslance k chorvatské účasti ve spolku (Itálie měla od spojenců slíbená chorvatská území). Tento italský protest zároveň znamenal i omezení oficiální podpory od americké vlády, jelikož se nechtěli pouštět do diplomatických potíží se svým italským spojencem. Důsledkem bylo například zrušení finanční pomoci pro unii od Výboru pro veřejné informace (propagační fond vlády USA). Zároveň pod tíhou tohoto sporu začali jednotliví zástupci odvolávat svou účast na připravující se schůzi a to včetně Masaryka, který se omluvil v telegramu, v jehož závěru vyslovil svůj názor na organizaci střeoevropských národů. „Organizaci takové společnosti pokládám za politicky velmi cennou, i kdyby jen dodávala přehlednější informace politické veřejnosti a zájemcům o složité národnostní problémy východní Evropy. Doufám však, že nová společnost udělá více, přinese lepší porozumění mezi různými národnostními skupinami s jejich programy a připraví cestu k mírové konferenci.“⁴⁸

⁴⁶ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. s. 325. ISBN 80-207-0283-0.

⁴⁷ Tamtéž, s. 325

⁴⁸ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 144. ISBN 80-85866-65-0.

Miller byl po obdržení telegramu vyzván prezidentovým poradcem Edwardem Housem, aby pokračoval nadále v přípravách projektu. House si také pozval na schůzku Masaryka, kde mu sdělil svůj kladný postoj k nové organizaci středoevropských národů a vybídl Masaryka k další angažovanosti. Masaryk toto naléhání vyslyšel a zahajovací schůze se zúčastnil.

Schůze se konala 3. října v Italské informační kanceláři ve Washingtonu. Zúčastnili se jí zástupci Čechů a Slováků, Finů, Italů, Jihoslovanů, Litevců, Poláků, Rumunů a Ukrajinců. Debatovali o cílech, programu a samotném názvu nového spolku. Bylo přijato jméno Demokratická středoevropská unie (Democratic Mid-European Union).

V rámci obsazení postů v čele organizace se stal Miller výkonným ředitelem unie a Masaryk byl zvolen stálým předsedou.

S ustanovením organizace přišla i otázka, jaký má být její pravý účel. Miller navrhoval faktickou unii národů, předpokládal, že tak bude připravena půda pro novou podunajskou federaci. Takto úzkou vazbu národů však Masaryk hned nepředpokládal. „Masaryk neviděl ve Středoevropské unii nástroj pro cíle takto dalekosáhlé, ale přece jen doufal, že se její vliv významně projeví při mírovém jednání.“⁴⁹ Mnozí jiní členové na unii hleděli jen jako na instituci informačního charakteru, jejíž činnost nepřesáhne území Ameriky. V rámci řešení programu, někteří zástupci vyjádřili pochyby nad vahou hlasů exilových zástupců národů v Evropě, „mnozí účastníci soudili, že jejich shromáždění není reprezentativní (bylo na něm málo osobností, které měly uznání v domácí politice) a že nemůže rozhodovat tak závažné otázky.“⁵⁰ S tím Masaryk nesouhlasil a za probíráním sporných otázek a hledání kompromisů v jejich řešení viděl jasný signál, že se mezi sebou středoevropské národy dovedou dohodnout a jít na mírovou konferenci s jasným programem.

Datum další schůze bylo stanoveno na 23. října. Následující dny se měly stát nejdůležitějším momentem v historii Demokratické středoevropské unie.

⁴⁹ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. s. 360. ISBN 80-207-0283-0.

⁵⁰ VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 122. ISBN 80-7106-663-X.

5.5 Filadelfský kongres

Největším manifestačním činem Demokratické střeoevropské unie bylo uspořádání Filadelfského kongresu, který se konal v tamním Domě nezávislosti. Právě zde byla v roce 1776 podepsána americká Deklarace nezávislosti.

Podnětem k uspořádání tohoto kongresu byla odpověď prezidenta Wilsona na mírovou nabídku ze strany Rakouska-Uherska, ve které mění své předchozí stanovisko o autonomii pro nevládní národy Rakouska-Uherska. Nyní již požadoval, aby si tyto národy o své budoucnosti rozhodly z vlastní vůle. Reakcí unie na toto prohlášení bylo právě uspořádání tohoto kongresu, kde chtěli deklarovat svůj společný názor na postup po válce.

Nápad uspořádat kongres se zrodil 17. října během setkání Herberta Millera se sochařem Gutzonem Borglumem, chemikem Charlesem Nicholsem a filadelfským novinářem Brucem Broughamem. Probírali Masarykovo konečné znění československé deklarace nezávislosti, která měla být brzy vydána. Brougham vyslovil myšlenku jejího vyhlášení ve filadelfském Domě nezávislosti jako paralelu k americké Deklaraci nezávislosti. K tomu ovšem nedošlo, jelikož československá deklarace měla být uveřejněna v nejbližší možné době, proto by na přípravu slavnostního vyhlášení nebylo dost času. Nabízela se ovšem jiná akce v tomto duchu. „Miller, Borglum, Nichols a Brougham usoudili, že není-li čas na vyhlášení československé deklarace ve Filadelfii, mohla by tam být slavnostně vydána podobná deklarace jménem národů zastoupených ve Střeoevropské unii.“⁵¹ Tato myšlenka poté získala i oficiální podporu americké vlády, pod podmínkou, „že hlavou podniku nebude Miller jako americký občan, nýbrž Masaryk jako střeoevropský představitel.“⁵² Miller svůj návrh přednesl Masarykovi, který souhlasil. Po jeho souhlasu mohlo již následovat svolání členů unie do Filadelfie ke společnému jednání.

Přípravy kongresu řídil Herbert Miller. Pozval zástupce mnoha společenských organizací, které nad akcí převzaly záštitu. Dále nechal pro slavnostní

⁵¹ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. s. 403. ISBN 80-207-0283-0.

⁵² Tamtéž, s. 403

účely setkání vyhotovit repliku Zvonu svobody, který zazněl při podpisu americké Deklarace nezávislosti.

Kongres začal 23. října a v následujících třech dnech tedy proběhla v Domě nezávislosti první jednání o uspořádání střední a východní Evropy. Během nich vyvstalo několik problémů. „Bylo poměrně snadné společně definovat právo sebeurčení jako obecný princip, ale těžší bylo dohodnout se na praktickém výkonu tohoto práva ve složitých poměrech střední Evropy.“⁵³ Největším příkladem byl opětovný spor mezi Jihoslovany a italskými iredentisty o jihoslovanská území, která v rámci londýnské smlouvy z dubna 1915 slíbili Spojenci Itálii.

Dalším důležitým bodem jednání byla otázka federace, o ní se Masaryk vyjádřil jako o postupném procesu sblížování. „Řekl, že pro začátek by patrně byla nejvhodnější menší federace dvou nebo tří států, ale že zatím nelze počítat s mnohonárodnostní federací. Národy budou po válce zaměstnány velkým dílem obnovy a bude tedy lépe, jak naznačoval Masaryk, nespojovat a neztěžovat tento úkol. Před politickým sjednocením by měla mít podle Masaryka přednost hospodářská spolupráce.“⁵⁴

Výstupem z celého kongresu byly dva společné programové dokumenty. **Prohlášení společných cílů nezávislých střeoevropských národů a Souhrn zásad Střeoevropské unie.**

⁵³ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. s. 404. ISBN 80-207-0283-0.

⁵⁴ Tamtéž, s. 406

5.5.1 *Prohlášení společných cílů nezávislých středoevropských národů*

Obsahem Prohlášení společných cílů nezávislých středoevropských národů bylo slavnostní prohlášení o společném a jednotném postupu středoevropských národů ve věci základních zásad, které zformulovali do následujících šesti bodů:

„Za první, že všechny vlády odvozují svou spravedlivou moc ze souhlasu těch, kterým vládnou.

Za druhé, že je nezadatelným právem každého národa organizovat svou vlastní vládu podle takových zásad a takovou formou, o kterých věří, že budou nejlépe podporovat jeho blahobyt, bezpečnost a štěstí.

Za třetí, že by mělo být dovoleno svobodně a přirozeně rozvíjet ideály kteréhokoliv státu vlastním normálním směrem bez zábran, ledaže takový směr poškozujne nebo ohrožuje společný zájem všech.

Za čtvrté, že by nemělo být tajné diplomacie a všechny navržené smlouvy a dohody mezi národy by měly být zveřejňovány – dříve, než jsou přijaty a ratifikovány.

Za páté, že myslíme, že naše národní skupiny, když vytvořily ideály a záměry, měly by koordinovat své snahy, aby zajistily svobody svých jednotlivých národů na podporu svého společného blahobytu za předpokladu, že taková jednota přispívá k míru a blahobytu světa.

Za šesté, že by měl být vytvořen světový svaz národů ve společné a závazné dohodě pro opravdovou a účinnou spolupráci k zajištění spravedlnosti a tedy míru mezi národy.“⁵⁵

V prohlášení se zástupci středoevropských národů dále dovolávají svých práv na samostatnost, která jim byla dlouhou dobu upírána. Signatáři zde slibují, že budou jednotně usilovat o napravení všech křivd, které byly na národech spáchány. Svým podpisem deklarují, že zásady předložené v dokumentu budou vtěleny do soustavy zákonů všech vlád, které se jim podaří zřídít.

⁵⁵ KOZÁK, Jaroslav Blahoslav. *T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*. Praha: Melantrich, 1968. s. 112. ISBN 02-010 32-019-68.

5.5.2 *Souhrn zásad Středoevropské unie*

Druhým dokumentem je Souhrn zásad Středoevropské unie,⁵⁶ vznikl na základě diskusí během kongresu a jeho napsáním byl pověřen sám Masaryk. Právě jeho myšlenky měly na jednání velkou váhu a promítly se do této formulace. V dokumentu je stanoveno šest základních zásad.

Prvním bodem byl národnostní princip, spojený s právem národů na sebeurčení. Je zde brán ohled na promíšení národností, proto je nutné vzít během etnografického dělení v úvahu také ekonomické, kulturní a zeměpisné podmínky. Takto stanovené hranice nebudou chápány v tom samém smyslu jako hranice během starého militaristického systému. Ve druhém bodu jsou odsouzeny všechny pokusy o násilné odnárodňování, kdy staré autokratické režimy potlačovaly ducha jednotlivých národů. Mírová konference má zajistit rozvoj duchovních a materiálních hodnot národů, tím budou moci přispět svým dílem i k rozvoji civilizace a humanity. Třetím bodem je vyslovena podpora plebiscitům o rozhodování důležitých národních a politických otázek. Musí být ovšem zaručeno, že budou probíhat objektivně. Ve čtvrtém bodu se hovoří o národních menšinách. V jednotlivých státech jim má být přiznána plná svoboda a zajištěna rovná práva. Unie se zde hlásí k ochraně práv národních minorit. V pátém bodu je vysloven protest proti všem pokusům o násilný odsun obyvatelstva, tak jak se o to snažili Centrální mocnosti. Šestý bod kritizuje závažnou nespolehlivost oficiálních statistik, které obsahují zkreslený pohled na národnostní situaci.

Dále se zde objevují Masarykova již vyřčená slova o podobě federace národů. Jako politický cíl unie se nedá očekávat dosažení federace všech národů v unii, ale je zde prostor pro ustanovení částečných federací mezi jednotlivými národy. Například Balkánská federace nebo užší spojení Čechoslováků a Poláků. Hlavním přínosem organizace má být hospodářská spolupráce nových států, tím budou moci společně vzdorovat německému hospodářskému nátlaku. Mimo ekonomické spolupráce bude k cílům unie pomáhat i výchova. Prostřednictvím škol bude národům vštěpován patriotismus a zároveň respekt a přátelské cítění vůči sousedům a všem národům. Zástupci národů zde vyjadřují naději, že Němci a Maďaři se připojí k upřímnému

⁵⁶ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 208. ISBN 80-85866-65-0.

úsilí všech sjednocených národů o přebudování a obnovu Evropy a lidstva. Unie také dohlédne, aby zájmy jednotlivých národů byly předloženy na mírové konferenci a že zde budou tyto jednotlivé národy zastoupeny. Demokracie již nesmí dovolit, aby se o osudech celých národů rozhodovalo bez jejich účasti.

5.5.3 Slavnostní vyhlášení

Závěrečný den konference 26. října se nesl ve slavnostním duchu, na programu byl závěrečný obřadný ceremoniál. Delegáti jednotlivých národů se sešli ve slavnostní síni Domu nezávislosti. Masaryk jako předseda unie byl hlavní postavou celého aktu, jehož hlavní náplní bylo podepsání Prohlášení společných cílů nezávislých středoevropských národů. Čestnou stráž drželi dva českoslovenští vojáci a skaut, jehož předkové patřili mezi signatáře americké Deklarace nezávislosti. Celý ceremoniál byl prostoupen odkazy na americkou historii, tradici a paralelu mezi americkou a středoevropskou deklarací. Masaryk seděl na stejné židli jako první signatář americké deklarace John Hancock. Pro tento účel také nechal americký sponzor John Wanamaker vyrobit pro každého signatáře zlaté pero, zasazené do brku amerického orla. „První podepsal Masaryk, po něm Polák Tadeusz M. Helinski, Chorvat Hinko Hinkovič a Ukrajinec Mykola Cehlynskyj. Následoval podpis příštího guvernéra Podkarpatské Rusi Grigorije Žatkoviče za americké „Uhro-Rusíny“, litevského zástupce Tomase Naruševičiuse, předsedy Rumunského národního svazu v USA kapitána Basila Stoici, rakouského Itala Carla Tomazolliho, reprezentanta Řeků z Turecka Christose Vassilakakise, Albánce Christa Dako, sionistického aktivisty z Jeruzaléma Itamara Ben-Aviho a Arména Garo Pasdermadjiana.“⁵⁷

Poslední dva signatáři se na konferenci dostali na poslední chvíli. Projevili zájem o připojení svého podpisu pod Prohlášení jako zástupců svých národních organizací a Masaryk jim po konzultaci s Američany vyhověl. Zájem o účast na kongresu projevil i spolek „Friends of German Democracy“, ovšem ti již byli odmítnuti.

Po podepsání dokumentu vyšli představitelé na náměstí Nezávislosti. Zde na pódiu přečetl Masaryk text Prohlášení a v rámci slavnostního nádechu vystoupení

⁵⁷ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 149. ISBN 80-85866-65-0.

rozezněly děti v českých, slovenských, polských a rumunských krojích repliku Zvonu svobody. Následovalo několik projevů ostatních představitelů unie.

Tento slavnostní akt vyvolal velký ohlas v médiích, který způsobila i zmíněná symbolika podobnosti americké a středoevropské deklarace. Na to americká média pochopitelně slyšela a mnoho z nich událost silně vyzdvihovalo. Takto například clevelandské noviny Plain Dealer označily událost jako historickou pro středoevropské národy. „Po staletí budou na 26. říjen 1918 vzpomínat jako na nejvýznamnější den své historie. K Spojeným státům a městu Filadelfie se bude vzhlížet s úctou. Na zásadách, které tam byly vysloveny, bude vystavěna skupina svobodných států, bratrských demokracií, po vzoru demokracie americké.“⁵⁸ Ve vydání New York Times z 28. října byla zdůrazněna vůdčí role Masaryka v celé unii. K tomuto označení se připojila i jiná média, která už od začátku kongresu viděla v Masarykovi hlavního mluvčího zástupců středoevropských národů.

Tyto velké předpovědi se ovšem nepodařilo naplnit. Hlavním důvodem neúspěchu byla pouze teoretická rovina, na které byla organizace postavena. Zástupci středoevropských národů nepředstavovali jejich legitimní mluvčí, byli pouze představiteli národnostních skupin mezi emigranty v Americe. Proto neměli žádné praktické prostředky, aby mohli zajistit reálné naplnění cílů unie.

5.6 *Ukončení činnosti Demokratické středoevropské unie*

Po ukončení Filadelfského kongresu dorazil pozdravný telegram od prezidenta Wilsona, ve kterém vyzdvihuje jednomyslnost delegátů v zásadách a cílech unie. Na tento pozdrav Masaryk odpověděl Wilsonovi dopisem 1. listopadu, kde jako cíl unie označuje „nahrazení německého plánu Mitteleuropy pozitivním plánem reorganizace mnoha malých národů, které leží mezi Němci (V Německu a v Rakousku) a Rusy. Hlavním cílem války a nadcházejícího míru je reorganizace Východu včetně nového Ruska.“⁵⁹

Bohužel v ten samý den začal ozbrojený konflikt mezi Poláky a Ukrajinci o území východního Haliče. V důsledku toho Poláci oznámili, že z unie vystupují. Od

⁵⁸ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 150. ISBN 80-85866-65-0.

⁵⁹ Tamtéž, s. 150

této chvíli začala unie skomírat. Na 8. listopad byla svolána další schůze v Carnegie Hall, zde už Poláci neměli zastoupení. Další schůze unie proběhla 12. listopadu, zde se Masaryk pokusil přesvědčit Poláky, aby svůj postoj změnili, ovšem bez úspěchu. Zato otevřel otázku zřízení evropské kanceláře Demokratické středoevropské unie v Paříži nebo Bruselu, tak aby byli v blízkosti mírových jednání. Doporučil také, aby se unie dále utvářela jako „hospodářská a finanční instituce na pomoc středoevropským národům.“⁶⁰ Pod Masarykovým vedením bylo ve dnech 16. a 18. listopadu uspořádáno několik setkání s americkými podnikateli, kde se řešily jejich případné investice ve střední Evropě. Zde nedospěli k žádnému konkrétnímu výsledku, podnikatelé pouze přislíbili, že budou dále o případných investicích do obnovy střední Evropy jednat. Na schůzi unie 18. listopadu byl Masaryk pověřen, „aby založil odbočku unie v Paříži, kam by se přenesla její práce po dobu konání mírové konference.“⁶¹ Tento úkol se ale Masarykovi splnit nepodařilo.

Po jeho odjezdu do Evropy ztratila unie svou hlavní autoritu, kterou Masaryk jednoznačně byl. Vystoupení Poláků z unie následovali i představitelé Jugoslávské národní rady. Poslední schůze unie proběhla 26. listopadu, byly zde přijaty stanovy, ve kterých se hovořilo o pomoci ve spolupráci mezi potlačovanými národy jako hlavním cíli unie. V prosinci 1918 už Demokratická středoevropská unie existovala pouze dle svého jména, ale nevyvíjela žádnou činnost. V roce 1919 se Miller pokusil o nalezení nového smyslu organizace v pomoci při založení Společnosti národů, ovšem ani tento plán se nezdařil. Organizace už pozbyla svého smyslu, proto ji Miller byl nucen její působení ukončit v létě 1919.

Cíle unie měly veliký potenciál pro sblížení národů, bohužel se setkaly s nepříznivou poválečnou realitou, proto nemohly být uskutečněny.

Masaryk chápal poslání unie Demokratické středoevropské unie především jako prostředek pro budoucí spolupráci středoevropských národů. Tuto spolupráci dle něj měla nastartovat právě tato organizace.

⁶⁰ KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. s. 451. ISBN 80-207-0283-0.

⁶¹ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 156. ISBN 80-85866-65-0.

6 MASARYKOVY PŘEDSTAVY O CESTĚ KE SJEDNOCENÉ EVROPĚ PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE

Dle Masaryka nastal po válce ten pravý čas k uskutečnění změn v Evropě. „Negativní úkol války je dovršen, Evropě nastává úkol pozitivní, organizovat východ Evropy a tím Evropu a lidstvo vůbec. Stojíme na prahu nové doby, kdy celé človenčerstvo pocítuje svou jednotu.“⁶² Tyto změny mají přispět k dosažení vyššího cílu a tím je sjednocení Evropy. „Válka a poměry poválečné odkazují všechny národy v Evropě k dohodě, k vzájemnosti a k jednotě. Věřím, že se vyvíjejí spojené státy Evropy.“⁶³ Ovšem neočekává, že tento stav nastane ihned. Cesta ke sjednocené Evropě bude postupným, dlouhodobým procesem, jehož základem budou bližší federativní svazky mezi jednotlivými národy a státy. Vyvrací tak negativní názory o takzvané balkanizaci Evropy, podle Masaryka tento fakt nepřekážá sblížení národů. Díky válce byly osvobozeny potlačené národy a mohly založit své nové státy. „Ale tím právě národové jsou uspokojeni, a může se teď vyvíjet vzájemnost a mezinárodnost.“⁶⁴ Sjednocená Evropa má v Masarykově chápání zajišťovat zároveň mnohotvárnost a zachovat národní identity.

Masaryk věří, že nyní nastává pravý čas pro uskutečnění ideálu humanitního – človenčerstvo již není pouhou abstrakcí, ale skutečností. „Tento humanitní program bude uskutečněn spojenými státy Evropy.“⁶⁵ Očekává novou Evropu, ve které nebudou spory a války mezi národy, ale jejím základem bude sjednocení a jednotá národů. „Přese všechny obtíže, lze říci, že se již rýsuje ve svých začátcích volná federalizace Evropy místo absolutistického ovládnání Evropy jednou velmocí nebo spolčením velmocí.“⁶⁶

⁶² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie I: soubor projevů za republiky*. 4. vyd. Praha: ČIN, 1939. s. 17.

⁶³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie II: soubor projevů za republiky*. 3. vyd. Praha: ČIN, 1938. s. 288.

⁶⁴ Tamtéž, s. 290

⁶⁵ Tamtéž, s. 291

⁶⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. s. 340. ISBN 80-86142-17-5.

Sjednocení Evropy je základem ke sjednocení lidstva, jelikož si národy válkou uvědomili, že tvoří organický celek, kterým je lidstvo. Evropa válkou navázala bližší kontakty s Amerikou i Asií, od toho se bude odvíjet další spolupráce.

6.1 Masarykův plán na zapojení Ruska

Masaryk jako kritik německé koncepce Mitteleuropy vytvořil plán opačný: „projekt jakési Mitteleuropy naruby, zajištěné před německými vlivy spoluprací s demokratickým Ruskem.“⁶⁷ Pokud se nové státy budou snažit opřít o silné a demokratické Rusko, budou moci zabránit, aby se již neopakovaly pokusy Německa o získání střední a východní Evropy. „Jestliže se urovnají obtíže mezi Jihoslovany a Italy – a máme naději – pak by germánská Mitteleuropa byla nahrazena sblížením států od Baltického moře až k Adrii a dále přes Švýcarsko až k Francii. Byla by to silná ohrada proti Němcům pokud neopustí svůj výbojný tlak na východ, a zároveň ochrana pro Rusko, takto od Pruska oddělené. A silného Ruska, sjednoceného federativně, my všichni a Evropa potřebujeme.“⁶⁸ Rusko se tedy podle tohoto Masarykova plánu muselo zároveň stát silnou velmocí. Pevnost jeho názorů ovšem byla narušena bolševickým převratem v Rusku. Tím se vzdalovala vidina demokratického zřízení v Rusku, která měla být podmínkou plánu. Rusko bylo v jeho očích také oslabováno osamostatněním Finska, Pobaltských republik, Ukrajiny nebo Běloruska. Jeho přáním bylo ponechat Rusko v co největším rozsahu, jak vzkazuje například Edvardovi Benešovi ve svém dopise z roku 1918: „Rusko celé, jak bylo, bylo by nejvhodnější: Finsko snad svobodným, ale smlouvou s Ruskem, ekonomickou, a že nebude s Německem. Estonci, Litevci, Lotyšši, Ukrajinci atd. nejlépe v Rusku: federativní republika.“⁶⁹

Veškeré Masarykovo snažení ale pozbývalo smysl, v Rusku nadále vítězili bolševici. Vidina demokratického a silného Ruska, ke kterému by mohli tíhnout středoevropské a východoevropské národy zůstala pouze jako Masarykovo přání.

⁶⁷ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 160. ISBN 80-85866-65-0.

⁶⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie I: soubor projevů za republiky*. 4. vyd. Praha: ČIN, 1939. s. 20.

⁶⁹ ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 161. ISBN 80-85866-65-0.

6.2 *Diskuse o federativním uspořádání států bývalého Rakouska-Uherska*

Bezprostředně po válce se v rámci diskusí o nové organizaci střední a východní Evropy objevily názory o společném soustátí národů z bývalého Rakouska-Uherska na federativním základě. K těmto plánům se z pozice Československého prezidenta vyjadřoval i Masaryk.

V rozhovoru pro pařížský deník *Le Temps* z 14. února 1919 se Masaryk vyjadřuje o možnostech dunajské konfederace. Uskutečnění tohoto plánu si představuje především na bázi hospodářské spolupráce. Ovšem poznamenává, že historie ukazuje, jak se z konfederace hospodářské může vyvinout i politická. Aby mohlo dojít k jednání o této spolupráci, je nejprve nutné především spravedlivě rozdělit bývalé Rakousko.

V jiném interview reaguje na otázku o vytvoření celní unie mezi podunajskými státy. Projekt celní unie v období po válce nepovažoval za zralý, ovšem do budoucna tento návrh opět nezavrhuje.

V rozhovoru pro ženevský list *Tribune de Genève* z 20. srpna 1919 ovšem zásadně odmítá myšlenky o obnovení federativního spojení s Rakušany a Maďary. „Lidé, kteří ještě dnes věří, že bychom se mohli spojit federativními svazky s Rakušany a Maďary dokazují toliko, že nedovedou domyslet logické důsledky války. Nikoliv, nemůžeme už mít politických závazků k svým sousedům. Konfederace podunajská, politická aliance států vzniklých na území Rakouska-Uherska byla by jen zastřenou obnovou bývalé dualistické monarchie.“⁷⁰ Ovšem i zde vyjadřuje podporu spolupráce hospodářské mezi nástupnickými státy bývalého Rakouska a doufá v navázání dobrých sousedských vztahů s Rakušany i Maďary.

6.3 *Masaryk, Ionescu, Venizelos – projekt středoevropské spolupráce*

Během svého návratu do vlasti se Masaryk setkal na mírových jednáních v Paříži s Take Ionescu, představitelem Rumunska a Eleftheriosem Venizelosem z

⁷⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie I: soubor projevů za republiky*. 4. vyd. Praha: ČIN, 1939. s. 177.

Řecka o budoucím plánu spolupráce. „Podle tehdejší situace jsme si představovali intimnější shodu s Jihoslovany, s Poláky, s Rumuny a také s Řeky, kteří se Srby měli od balkánské války přátelské smlouvy. Ujasňovali jsme si obtíže, které nás očekávaly a zejména územní otázky, zvláště mezi Jihoslovany a Rumuny. Řekli jsme si, že již na mírových konferencích urovnáme dráhu pro další společný postup.“⁷¹ Tato jednání byly počátkem ustanovení Malé dohody. Původní cíl byl mnohem ovšem mnohem obsáhlejší, Masaryk později uvádí, že chtěli „seskupit ve střední Evropě útvar navzájem přátelských států.“⁷²

O tomto pokusu o sjednocení středoevropských a východoevropských států vyprávěl i Richardu-Coudenhove Kalergimu. Sdělil mu, jak se v tomto projektu hluboce zklamal, nepodařilo se ho uskutečnit kvůli nacionalismu malých národů a realizovala se pouze Malá dohoda. Na základě tohoto hovoru Kalergi později projekt okomentoval ve své Pan-Evropě: „Tuto východoevropskou skupinu států chtěl Masaryk hned po skončení války sloučit ve federaci, aby jí zajistil trvalou samostatnost vůči Německu a Rusku... K této velké federaci, jež by znamenala obrovský skok k Spojeným státům evropským, nedošlo. Malá dohoda má stále tendenci rozšiřovat se podle Masarykovy koncepce na sever i na jih a vytvořit základní kámen Spojených států evropských, jež jsou cílem Masarykova snažení.“⁷³

6.4 Malá dohoda

Z konceptu o kterém hovořili Masaryk, Ionescu a Venizelos tedy vznikla Malá dohoda – spojenecký svazek Československa, Jugoslávie a Rumunska, který fungoval v letech 1921 až 1939, kdy oficiálně zanikla.

Významným podnětem k utvoření tohoto spojení byla obava ze snahy Francie o zapojení Maďarska do své zájmové sféry. „Československo, Jugoslávie i Rumunsko se obávaly, že Maďarsko by tím získalo privilegované postavení, které by

⁷¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. s. 300. ISBN 80-86142-17-5.

⁷² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie I: soubor projevů za republiky*. 4. vyd. Praha: ČIN, 1939. s. 451.

⁷³ COUDENHOVE-KALERGI, Richard. *Pan-Evropa*. 4. vyd. Praha: Panevropa Praha, s. r. o. 1993. s. 70. ISBN 80-900034-7-8.

mu pomohlo zaujmout důležitou pozici ve střední a jihovýchodní Evropě a posílit jeho revizionistické požadavky.⁷⁴ Postoj Francie se změnil z důvodu pokusů bývalého císaře Karla o získání maďarského trůnu. Tento fakt zároveň způsobil, že se zmobilizovaly „politické i vojenské síly Československa, Jugoslávie a Rumunska, semkl jejich vlády a rozhodl o smluvním zakotvení politických i vojenských svazků všech tří států. Malá dohoda tím byla konstituována ve spojenecký blok. Spojenecké smlouvy obsahovaly i doložku o hospodářské spolupráci. Předpoklady k tomu byly dány kontinuitou svazků, které vznikly již dříve na rakousko-uherském společném trhu, na němž se podílely i české podniky.“⁷⁵ Tento projekt má tedy charakter obranný a zároveň i hospodářský.

Malou dohodu považuje Masaryk za velmi důležitou pro prosperitu celé oblasti. Toto spolenectví bylo zároveň základem pro navázání styků s Polskem a Rakouskem a tak bylo dosaženo bližší organizace významné části střední Evropy.

6.5 *Bližší svazky mezi jednotlivými státy*

Nově vzniklé státy v oblasti střední a východní Evropy dle Masaryka přirozeně usilují o vzájemnou dohodu a vytvoření bližších svazků mezi sebou. V poválečné situaci Masaryk očekává sblížení některých národů. Prvním důkazem je Malá dohoda jako hospodářské a obranné společenství.

Jako další podobný projekt Masaryk uvádí pokus o dohodu mezi státy, které vznikly osamostatněním se od Ruska. Ve snaze o stanovení spolku mezi Polskem, Lotyšskem, Litvou, Estonskem a Finskem vidí potřebu malých států o vzájemné sblížení. Masaryk veškeré tyto pokusy o sblížení národů podporoval a chápal je jako přirozené.

Dále mezi tyto snahy počítá i dohodu Československa s Polskem a obchodní smlouvu s Rakouskem nebo dohodu srbsko-řeckou. Také připomíná diskuse o spojení Jihoslovanů a Bulharů, jejichž federace by spojila 17 milionů obyvatel. Úsilí o sjednocení vidí v celé Evropě.

⁷⁴ SLÁDEK, Zdeněk. *Malá dohoda 1919 – 1938*. Praha: Karolinum, 2000. s. 243. ISBN 80-7184-820-4.

⁷⁵ Tamtéž, s. 244

Podobně jako v Souhrnech zásad Středoevropské unie chce Masaryk začlenit do nově organizované Evropy i Německo. Tento postoj je podmíněn novým přístupem Němců ke své pozici v Evropě, je nutné, „aby si německý lid zvykl uskromnit se na své vlastní národní síly, aby zanechal své výbojné politiky východní a věnoval své veliké síly a schopnosti mezinárodní organizaci národů a člověčenstva. To je mnohem větší a vznešenější cíl než cíl pangermánský.“⁷⁶

6.6 Územní koridor spojující Čechoslováky a Jihoslovany

Na mírových jednáních se objevil požadavek vytvořit územní koridor, který by spojoval Čechoslováky a Jihoslovany. Masaryk tento plán komentuje ve Světové revoluci těmito slovy: „Ještě se musím zmínit o plánu koridoru mezi Jihoslovany a námi; nebyl to plán můj, ale mnozí z našich a Jihoslovanů se pro věc rozešli. Úzký koridor 200 km dlouhý mezi Maďary a Rakusy, a Maďary úplně izolující, nezdál se mi možný.“⁷⁷ Ovšem Srby pokládal Masaryk za nejpřirozenější spojence Čechoslováků a tento koridor by zajistil jejich přímé napojení a další stupeň spolenectví. Zároveň by se vytvořil souvislý pás spolupracujících slovanských národů ve střední Evropě – spolenectví Poláků, Čechů a Jihoslovanů.

Tento koridor by byl situován mezi jižním Slovenskem a severní Jugoslávií. Jeho délka měla být 175 km a šířka 35 km. Zabíral by území čtyř uherských žup – mošošské, šoprošské, železnohradské a zalaské – ve kterých žilo okolo 700 000 obyvatel. Zhruba čtvrtina těchto obyvatel byla slovanského původu.

S touto myšlenkou přišel již Karel Kramář. Posléze ji od něj převzal také Masaryk, přestože ji ve Světové revoluci už nepovažuje za reálnou

V roce 1914 si odváží s sebou do emigrace mapu a „na ní je koridor zakreslen Masarykovou rukou“.⁷⁸ Podle Masaryka bylo obyvatelstvo na území koridoru německé, ovšem byl zde velký počet chorvatských a slovinských menšin.

⁷⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie I: soubor projevů za republiky*. 4. vyd. Praha: ČIN, 1939. s. 22.

⁷⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. s. 28. ISBN 80-86142-17-5.

⁷⁸ KREJČÍ, Oskar. *Geopolitika středoevropského prostoru: horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky*. Praha: EKOPRESS, s. r. o., 2000. s. 159. ISBN 80-86611929-7.

Kvůli těmto menšinám nepovažoval za správné, aby území připadlo Uhrám. Spravedlivější by bylo, kdyby připadla Slovanům. „Vznik koridoru by napravil, jak uváděl v memorandu francouzské vládě v únoru 1916 rozdělení Čechoslováků a Jihoslovanů vzniklé vpádem Maďarů do Uher v 9. století.“⁷⁹ Později zastává střízlivější názor a o hypotetickém koridoru hovoří jako o smíšeném území, ve kterém by byly zachovány národnostní charakteristiky.

Později po roce 1915 už o vytvoření koridoru oficiálně nehovoří a neobjevuje se již ani v jeho předkládaných mapách o uspořádání Evropy. Ve Světové revoluci již plán nepovažuje za svůj a staví se k němu skepticky, jak bylo popsáno výše.

Požadavek na zřízení koridoru nebyl akceptován, jelikož ho odmítli Američané, Britové i Italové. Podporu získal jen od Francouzů, což bylo ovšem k prosazení málo.

7 MASARYK A KONCEPCE SJEDNOCENÉ EVROPY V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

V meziválečném období Masaryk zaměřil veškerou svou činnost na budování Československého státu. Své představy o cestě ke sjednocení Evropy důkladně vyličil ve svých spisech, přednáškách a prohlášeních. V tomto období již nepřicházel s novými plány. Tyto aktivity přenechal jiným politikům a osobnostem, které se na něj často obracely s žádostí o podporu. „Masarykova koncepce evropského sjednocení se tehdy neuskutečnila v první řadě proto, že se Spojené státy stáhly z Evropy a ve francouzské a britské politice převážil odklon od původního projektu poválečné celoevropské rekonstrukce směrem k sobeckým zájmům.“⁸⁰

⁷⁹ KREJČÍ, Oskar. *Geopolitika střeoevropského prostoru: horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky*. Praha: EKOPRESS, s. r. o., 2000. s. 160. ISBN 80-86611929-7.

⁸⁰ BEDNÁŘ, Miloslav. Zrod a význam Masarykova pojetí evropské jednoty. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 78.

7.1 Masaryk a Panevropa

Panevropské hnutí je spjato s postavou svého zakladatele Richarda Coudenhove-Kalergiho. Byl synem rakouského šlechtice a diplomata, ale narodil se v Tokiu (jeho matka byla Japonka). Měl rakouské i československé občanství, část dětství žil v Čechách na zámku v Poběžovicích. „Od dětství byl veden k světoobčanství, jazykovou výchovou i názorovým postojem, prvním příkladem a učitelem, jehož práce si nesmírně vážil. Vstřebal celou bohatou evropskou literaturu a neštěstí i tragédie evropské občanské války ho vedly k činu.“⁸¹

Po válce se proto rozhodl vypracovat svůj program, který povede ke sjednocení Evropy. Jeho nevýhodou byl věk, v době skončení války mu bylo 24 let a nebyl znám na evropské politické scéně. Z toho důvodu se rozhodl, že svůj plán musí opřít o významnou osobnost evropského formátu, a tou měl být právě Tomáš Garrigue Masaryk. „Jak sám později doznává, dal Masarykovi jasnou nabídku: Staňte se Georgem Washingtonem Spojených států evropských.“⁸²

Coudenhove si Masaryka velice vážil, byl pro něj „jedinečným spojením moudrosti, odvahy, energie, vysoké morálky a intuice, velkým vědcem a velkým vůdcem, ztělesněním opravdového evropského ducha, poněkud zvětšelého, ale ne uvězněného v loyaltitě vůči svému národu.“⁸³ Masaryk byl tedy pro něj ideální osobností, skrz kterou může prosadit své ideje.

Coudenhove se ve svých spisech zmiňuje, že první jejich společné setkání proběhlo již v roce 1920. „Poslal jsem mu kopie různých svých článků na politická a mravní témata. Jednal se mnou přirozeně. Požádal mě, abych mu vysvětlil svůj plán. Jeho jednání bylo přirozené a přívětivé. Neměl v sobě nic z fanatika, nic z demagoga, byl upřímný až do morku kostí, netoužil udělat dojem. Neměl námitky proti kritice a

⁸¹ VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 128. ISBN 80-7106-663-X.

⁸² RADVANOVSKÝ, Zdeněk. T. G. Masaryk a idea sjednocené Evropy. In VORÁČEK, Emil (ed.). *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství II: sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2. – 4. března 2000*. Praha: Filosofia, 2001. s. 56. ISBN 80-7007-145-1.

⁸³ PONS, Vittorio. Počátky myšlenky panevropanství. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 20.

raději kladl otázky, než aby vnucoval své vlastní názory. Zjistil jsem, že je přesně takový, jak jsem si ho představoval. Většina mužů, obklopených světskou slávou, ztrácí na velikosti, když se s nimi octnete v úzkém kontaktu. S Masarykem tomu tak nebylo.

Začal jsem mu vysvětlovat své plány evropské unie a ptal jsem se ho, zda uvažuje o tom je podpořit. Pozorně naslouchal, ptal se na rozsah Panevropy a povzbuzoval mě, abych ve své práci pokračoval. Nemohl ale slíbit žádnou osobní spolupráci, jak mi sdělil. „Myslím, že čas pro Panevropu ještě nedozrál“, dodal. Litoval jsem jeho odmítnutí stanout v čele hnutí, ale rozešli jsme se ve výborné pohodě. „Přijďte a informujte mě o tom, co jste udělal, až budete zpátky v Praze.“ řekl mi vlídně.⁸⁴

Přestože Masaryk odmítl nabídku postavit se do čela panevropského hnutí, rozhodl se Coudenhovemu pomoci jinak. Zařídil pro něj československý diplomatický pas a vystavil mu několik doporučujících dopisů, určených francouzskému prezidentovi Raymondovi Poincarému, francouzskému ministerskému předsedovi Edouardovi Herriotovi nebo ministru zahraničních věcí Aristide Briandovi. „Český badatel Miloslav Bednář, který studoval tento problém v Masarykově archivu a prošel jeho korespondencí i záznamy uvádí, že Masaryk s velkým zájmem podpořil plán Panevropy, zapochyboval jen o jeho úspěchu, protože ho viděl jako předčasný (prý příliš předběhl dobu), ale odmítl stát v čele celé akce veřejně právě proto, že přijal funkci československého prezidenta a cítil se být za vývoj státu osobně odpovědný. Jako obvykle pověřil Beneše dohledem i podporou celého plánu a Beneš to také dělal – ve Společnosti národů i doma.“⁸⁵

Masarykova podpora Coudenhovemu ale přinesla problémy na domácí scéně. „Na podzim roku 1925 se ministerstvo vnitra zabývalo podezřením, že v zahraničí jsou pokusy o propagaci panevropské myšlenky spojovány nepřímo se jménem prezidenta Masaryka. Podnět k tomu dala důvěrná zpráva ze zahraničí (psaná

⁸⁴ PONS, Vittorio. Počátky myšlenky panevropanství. In SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. s. 20.

⁸⁵ VEBER, Václav. T. G. Masaryk a evropská identita. In VORÁČEK, Emil (ed.). *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství II: sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2. – 4. března 2000*. Praha: Filosofia, 2001. s. 87. ISBN 80-7007-145-1.

německy) o stycích polského houslisty Bronislava Hubermana (vášnivého příznivce Panevropy) s Masarykem a jejich hodinovém rozhovoru, po němž tisk referoval, že „se točil výslovně kolem tohoto problému, a že pan prezident s ním byl zcela srozuměn, a že se celá tato koncepce úplně kryje s českým pojetím.“⁸⁶ V momentu, kdy hrozila možnost, že by Coudenhoveho plán Panevropy byl spojován s oficiální československou zahraničí politikou, musely být veškeré kontakty zastaveny.

Coudenrove tedy musel svůj projekt Panevropy přenést do podvědomí lidí svým vlastním úsilím. Otiskoval články v časopisech a „vrcholem jeho snažení se stala kniha *Pan-Evropa*, která se objevila na vídeňském knižním trhu v roce 1923 a brzo po svém vyjití se stala světovým bestsellerem – během jednoho roku byla přeložena do devíti jazyků.“⁸⁷ Každá kniha navíc obsahovala přihlášku do Panevropské unie. Během jednoho roku byla ustanovena organizace s panevropskými výbory v jednotlivých zemích Evropy, do které se hlásilo i mnoho předních politiků svých zemí.

Ve své *Pan-Evropě* uvádí, že „posláním této knihy je probudit velké politické hnutí, dřímající ve všech národech Evropy. Mnoho lidí snilo o jednotné Evropě; ale je jen málo těch, kdo jsou odhodláni ji vytvořit. Jako cíl touhy zůstává neplodná – jako cíl vůle stává se plodnou. Jediná síla, která může uskutečnit *Pan-Evropu* je vůle Evropanů; jediná síla, která může *Pan-Evropa* udržet, je vůle Evropanů. Spočívá tedy v rukou každého Evropana část osudu jeho světa.“⁸⁸

Představa Coudenhova o dosažení sjednocené Evropy byla následující: „Na začátku měla být propagační a výchovná činnost, jejíž nejlepší formou měly být četné konference a setkání. V druhé fázi měly evropské státy uzavřít jakousi smlouvu o volném svazku, jejíž součástí měla být smlouva o rozhodčím soudu a garančním paktu. Pak ve třetí fázi, se měly naplnit představy národohospodářů o celní unii a o Evropě jako o jednotném hospodářském prostoru a finálním cílem čtvrté, poslední

⁸⁶ MORAVCOVÁ, Dagmar. *Československo, Německo a evropská hnutí 1929 – 1932*. Ústí nad Orlicí: Grantis, s. r. o., 2001. s. 245. ISBN 80-86130-14-2.

⁸⁷ VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 128. ISBN 80-7106-663-X.

⁸⁸ COUDENHOVE-KALERGI, Richard. *Pan-Evropa*. 4. vyd. Praha: Panevropa Praha, s. r. o. 1993. s. 11. ISBN 80-900034-7-8.

fáze měla být panevropská ústava, která by stanovila všechny instituce i vztahy mezi nimi a celý dlouhodobý proces by završila.⁸⁹

7.2 Briandův plán federální unie

Nejvýznamnějším meziválečným projektem evropské integrace byl projekt francouzského ministra zahraničí Aristide Brianda, který také několikrát převzal post ministerského předsedy. „Briand přišel s novou a podstatnou iniciativou, podmínkou evropského sblížení se mu jevila úzká spolupráce a sblížení Francie s Německem. Jen ta umožní, představoval si Briand předložit jakékoli projekty evropské spolupráce a vážně o nich uvažovat.“⁹⁰

V roce 1925 začal s navazováním kontaktů mezi Francií a Německem, prostřednictvím ministra zahraničí Gustava Stresemanna. Vedli spolu rozhovory o sblížení až do roku 1929, kdy Briand věřil, že se mu již Německo podařilo získat. Rozhodl se tedy v září 1929 veřejně vystoupit se svým projektem na zasedání Společnosti národů. Jeho koncept byl založen na třech bodech, na prvním místě byla politická integrace a na druhém hospodářská. Vyslovil požadavek na vytvoření federativního svazku mezi jednotlivými státy, především na hospodářském základě. Dle Brianda by byl ovšem tento federativní svazek prospěšný i z politického a sociálního hlediska. Po něm vystoupil Stresemann, který považoval projekt zatím za neproveditelný, ale vyzdvihl především hospodářské sjednocení, které bude podporovat. Briand dostal projekt k přepracování, a na první místo měl umístit hospodářskou integraci.

Finálním výstupem Briandovy iniciativy bylo Memorandum o organizaci režimu evropské federální unie, které představil na Panevropské konferenci 17. května 1930 v Berlíně. Toto memorandum bylo předáno zástupcům 27 evropských zemí, které byly členy Společnosti národů – vlády jednotlivých států se k němu měly vyjádřit. 20 malých evropských států (včetně Československa) vyjádřilo projektu podporu. Jednoznačně pro byla Francie, Německo (Stresemann byl již po smrti) a Británie daly diplomatický souhlas, ale z jejich odpovědí byla cítit nedůvěra.

⁸⁹ VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 129. ISBN 80-7106-663-X.

⁹⁰ Tamtéž, s. 134

Protestovala Itálie, kvůli nezapojení Sovětského svazu. Problémem byla světová hospodářská krize, kvůli které se jednotlivé státy začali stahovat do sebe, k vlastnímu nacionalismu, v domnění, že špatné jde z venku.

Briandův návrh byl projednáván 9. září 1930 na konferenci evropských delegátů Společnosti národů v Ženevě. Jednání narušila zpráva o vítězství nacistů v Německu, které bylo předzvěstí konce francouzsko-německého přátelství. V diskusi se nebyli delegáti schopni dohodnout na konkrétních závěrech, proto Britové navrhli zřídit Studijní komisi pro federální unii při Společnosti národů. Předsedou byl zvolen Briand a jejím úkolem bylo připravit projekt do podoby, ve které bude mít naději na přijetí. Proběhlo pět zasedání komise, ale celý projekt vedl do ztracena. Nejtěžší ránou ovšem byla Briandova smrt v roce 1932, poté již projekt neměl žádného silného zastánce a roku 1936 byl definitivně pohřben.

K tomuto projektu evropské spolupráce se několikrát vyjadřoval i Masaryk. V německo-francouzském přátelství viděl jednoznačná pozitiva. Zároveň připomíná úlohu Společnosti národů, na jejíž půdě můžou být podobné snahy domlouvány. „Nevidíte, že demokracie Společnosti národů stále sílí, získává na moci? Mohou tam spolu mluvit, to je hlavní věc. Stresemann a Briand se znají, mluví spolu. Nejdůležitější pro Evropu je poměr Francie a Německa.“⁹¹ Takto to se vyjadřuje roku 1929 v rozhovoru pro německé noviny Berliner Tagblatt a dále mluví o dorozumění mezi Němci a Francouzi jako o zásadní podmínce míru v Evropě. „Tam mezi Francií a Německem je v každém případě problém evropského míru.“⁹²

Nejdůležitější pro počátek integračního procesu Evropy je právě dohoda mezi velkými státy. Poté co mezi nimi nastane shoda, mohou být zapojeny ostatní státy menší. „Jakmile bude dosaženo sjednocení Německa s Francie, seskupí se malé státy kolem velkých. Pak lze mluvit o Panevropě.“⁹³

Nejucelenější prohlášení o Briandově projektu vydal Masaryk v časopise *Das Neue Europa*. Vyjadřuje souhlas s jeho iniciativou a věří, že na konferenci do Ženevy vyšlou evropské státy své delegáty a dohodnou se na ustanovení institucí, které se budou zabývat evropskými otázkami. Integrační projekt v závěru hodnotí těmito

⁹¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie IV: projevy – články – rozhovory*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. s. 59. ISBN 80-901478-4-4.

⁹² Tamtéž, s. 60

⁹³ Tamtéž, s. 89

slovy: „Celkem si myslím, bez neklidu, že je s prospěchem vytvořit organizaci, která by zvýšila evropskou prosperitu a mohla Evropu i více zabezpečit.“⁹⁴

Později po zveřejnění Memoranda o organizaci a režimu evropské federální unie doufá v jeho naplnění. „Myslím, že vedle všech předchozích pokusů jednotlivců jest v Evropě zjevná touha států a národů po spojení, vzájemném prolnutí a po spolupráci. Ti, kteří byli ještě včera nepřáteli hovoří, podávají si ruku a dnes jeví se již snaha po jakémsi praktickém sbratření bez prázdného sentimentu, které má za úkol poznat se a rozumět si.“⁹⁵

V dalších prohlášeních Masaryk opět hovoří o potřebě federálního systému Evropy, kterého má být dosaženo právě Briandovou iniciativou. Tak jako například v článku pro britský magazín Spectator. „Kdyby mohlo dojít k francouzsko-německo-britské kooperaci v Evropě, mohly by se všechny sny, které nám tanou na mysli, jako Panevropa, jednoho dne uskutečnit. Věřím a doufám, že vzdělání národové jako Francie, Německo, Velká Británie a Itálie brzy pochopí, že je bláhové, žijí-li ve sporech, a že musí spolupracovat. Světová spolupráce je věc velmi drahá mému srdci.“⁹⁶

7.3 Tardieuův plán

V roce 1932 přišel francouzský ministerský předseda André Tardieu s návrhem hospodářského sblížení podunajských států. „Podstatou plánu bylo užší hospodářské sepětí „malých států“, Podunají, tj. vytvoření systému preferenčních cel mezi Rakouskem, Maďarskem, ČSR, Rumunskem a Jugoslávií. Teprve na tento blok mělo navazovat seskupení průmyslových velmocí Francie, Británie, Německa a Itálie.“⁹⁷ Tardieu ve svém memorandu doporučoval, aby se podunajské státy na clech dohodly samy mezi sebou a poté návrh předložily Společnosti národů. Proti tomuto návrhu se ale postavilo Německo a Itálie. Oba státy si chtěly zachovat svůj vliv v Podunají jako významní dodavatelé i odběratelé. Německo požadovalo, aby plán

⁹⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie IV: projevy – články – rozhovory*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. s. 156. ISBN 80-901478-4-4.

⁹⁵ Tamtéž, s. 213

⁹⁶ Tamtéž, s. 263

⁹⁷ MORAVCOVÁ, Dagmar. *Československo, Německo a evropská hnutí 1929 – 1932*. Ústí nad Orlicí: Grantis, s. r. o., 2001. s. 245. ISBN 80-86130-14-2.

pro tuto oblast byl vypracován velmocemi a poté předán podunajským státům. Československo se vyjádřilo pro Tardieův návrh, ale prostřednictvím Eduarda Beneše oznámilo, že je nutný souhlas Německa a Itálie.

V dubnu roku 1932 proběhla v Londýně konference čtyř velmocí (Německa, Francie, Británie a Itálie). Představitelé velmocí se nebyli schopni dohodnout na podobě plánu podunajské federace, celý projekt skončil neúspěchem a nebyl realizován.

Během diskusí o Tardieově plánu se Masaryk snažil rozptýlit německé obavy nad uskutečněním tohoto projektu. Vyjádřil se tak v rozhovoru pro britský magazín Spectator a dodal, že plán musí proběhnout bez účasti velmocí. „Obávám se, že v zájmu Evropy nemůžeme začít s unií na příbrání některé velmoci. Především musíme dosáhnout společného názoru a sjednotit se o cíli s menšími podunajskými národy. Myslím, když se sjednotíme s pěti nebo šesti menšími národy, učiní nás to hospodářsky mnohem silnějšími. Pravím otevřeně, že se obáváme soutěže Německa, velkého šedesátimilionového národa a obávali bychom se, že Německo ovládne tento rámec, kdyby vstoupilo do něho hned na začátku. Proto se nedožadujeme také ani toho, aby se některá jiná velmoc připojila hned na počátku k tomuto ryze hospodářskému sdružení. Naprosto však není náš plán namířen proti Německu.“⁹⁸

8 ÚVAHY NA KONCI PREZIDENTSKÉHO OBDOBÍ

V posledních letech svého prezidentského mandátu poskytoval Masaryk mnoho rozhovorů o současném stavu Evropy. V nich často rekapituloval své předchozí myšlenky a ideály, kterých se držel po celý život. Ve svých prohlášeních se nadále vyjadřoval ve prospěch sjednocení Evropy.

Znovu připomíná, že 1. světová válka ukončila starý imperialismus a nyní nastává doba, kdy může být uskutečněna federace všech států a národů na principu demokracie. „Naprosto upřímně přijímám poválečnou zásadu federace, která uvádí v soulad zájmy všech států a národů, zájmy politické, ekonomické, kulturní;

⁹⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie IV: projevy – články – rozhovory*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. s. 261. ISBN 80-901478-4-4.

přijímám zásad svobody a demokracie, zavrhuji starý režim a jeho taktiku aristokratické nadřazenosti, tvrdé nadvlády a útlaku.“⁹⁹

Podobně se Masaryk vyjadřuje i v rozhovorech, které poskytoval Karlu Čapkovi, opět připomíná, že člověčenstvo se organizuje jako celek. „Otázka je: má se ta organizace států, národů a kontinentů dít násilím, to jest výbojem, podmaňováním neboli jak se dnes říká, imperialisticky, či mírně, federativně, k tomu cíli nutnými dohodami politickými, hospodářskými a kulturními? Program nenásilné organizace všesvětové byl vysloven po válce Společností národů, úsilím o Panevropu a sterými korporacemi i akcemi pro sblížení národů. Můžeme říci, že stojíme teprve na prahu organizace opravdu světové.“¹⁰⁰

V rozhovoru pro francouzské noviny *Le Petit Parisien* v roce 1932 vyjadřuje ovšem obavu, aby se neodehrála nová válka o střední Evropu. „Cesta do Bagdadu, říká tiše, jde vždy přes střední Evropu ... Národy se nemění, pokračoval, a v podstatě ani zájmy ne.“¹⁰¹ Proto vybízí střeoevropské národy k bližší spolupráci, především v podobě postupných dohod mezi dvěma státy, z nich mohou poté vyplynout širší vazby.

Evropu ve 30. letech postihla hospodářská krize a narůstalo napětí mezi státy. Právě v tomto okamžiku Masaryk vybízel, aby se krize řešila společně, tím by zároveň posílila vztahy mezi státy. Evropa by se tak mohla přiblížit ke stabilnější záruce míru. „Všichni lidé dobré vůle musí se spojit k práci pro nejvyšší ideál, který neznamena jen vyváznout z přítomné krize, nýbrž také připravit naprosto nezbytnou atmosféru trvalého míru. Pokud se nezmění naše srdce, odzbrojení jako takové není zárukou budoucnosti.“¹⁰²

V tomto duchu podporuje i činnost Společnosti národů jako orgánu, který správně podporuje moderní mezinárodnost a mezistátnost, prostřednictvím nich rozšiřuje ducha demokracie. Toto je dle Masaryka cesta k utužení míru mezi národy a státy. Hlavním úkolem je „najít takovou formu organizace, sjednocení autonomních jednotek národních a státních, aby vlastní život těchto individualit

⁹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie IV: projevy – články – rozhovory*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. s. 292. ISBN 80-901478-4-4.

¹⁰⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990. s. 315. ISBN 802020170X.

¹⁰¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie IV: projevy – články – rozhovory*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. s. 305. ISBN 80-901478-4-4.

¹⁰² Tamtéž, s. 316

netrpěl, naopak aby se v mezinárodní harmonii vzmocňoval. Jednota není jednotvárnost. Najít harmonii autonomie a mezinárodní regulace ve všech oborech lidského života je úkolem všech zúčastněných států a národů ... Společnost národů znamená novou etapu uskutečňování prakticky organizovaného míru, přátelství mezi národy.“¹⁰³

Masaryk neustále věřil, že Evropa si najde svou cestu k sjednocení. Dokládá to v prohlášení z roku 1933, kdy vyjádřil své poselství a víru v jednotnou Evropu: „Evropa je dnes stále více sjednocena, nežli byla kdy předtím, a stále více se sjednocuje. Kdyby mně bylo 35 let, udělal bych seč mé síly, abych pomohl k proniknutí myšlenky utvoření spojených států evropských. Nebylo by to nic násilného ani překotného. Každý ze států by měl velmi rozsáhlou oblast svobody. Byly by vzájemně vázány smlouvami jak hospodářskými tak politickými. Tyto smlouvy by byly organizačním plánem práce politické a hospodářské ... Ale k takové věci nedojde již za mého života.“¹⁰⁴

¹⁰³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie IV: projevy – články – rozhovory*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. s. 340. ISBN 80-901478-4-4.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 344

9 ZÁVĚR

Účelem bakalářské práce bylo představení Tomáše Garrigua Masaryka jako osoby podporující ideu sjednocené Evropy. K tomu posloužily především jeho publikace *Nová Evropa* a *Světová revoluce*, kde podává svou vizi evropské integrace. Z těchto spisů vyplývá, že základní teze jeho programu pro sjednocení jsou demokracie, svoboda a rovnoprávnost mezi národy. Prvním stupněm evropského sjednocení pro něj bylo osvobození potlačených národů, které si poté samy rozhodnou o své budoucnosti. Věřil, že národy se rozhodnou pro nenásilnou cestu sjednocení s ostatními národy dle své vlastní vůle. Tento proces chápal jako přirozené směřování dějin. Předpovídal, že nastává doba, kdy se lidstvo začíná organizovat v harmonický celek v duchu ideálu humanitního. V evropském sjednocení viděl jedinou možnou záruku budoucího míru na kontinentu.

Masaryk ovšem chtěl, aby se sjednocení Evropy stalo přirozeným procesem, nejprve musela být napevno ustálena demokracie ve státech. Teprve poté, co jednotlivé státy a národy „dospějí“ nastanou vhodné podmínky pro jejich spojení. Důležité je připomenout, že Masarykovi nešlo o vznik jednolitého společenství. Naopak, v této sjednocené Evropě mají být respektovány kulturní odlišnosti mezi národy a jejich specifika, nikdo nemá být utlačován. Národy si mají zachovat svou specifickou identitu, kterou budou mezi sebou sdílet a navzájem se od sebe učit. Toto Masarykovo chápání jednoty kontinentu je tedy důležitým odkazem pro současnost.

Po souhrnu těchto jeho myšlenek lze oprávněně říci, že Masaryk přinesl svůj vlastní pohled na problematiku evropského sjednocení. A právě z toho důvodu je Tomáš Garrigue Masaryk významnou osobností podporující ideu sjednocené Evropy.

POUŽITÁ LITERATURA

COUDENHOVE-KALERGI, Richard. *Pan-Evropa*. 2. vyd. Praha: Panevropa Praha, s. r. o. 1993. 130 s. ISBN 80-900034-7-8.

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990. 592 s. ISBN 802020170X.

KOVTUN, Jiří. *Masarykův triumf: Příběh konce velké války*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1991. 537 s. ISBN 80-207-0283-0.

KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. 368 s. ISBN 80-202-0320-6.

KOZÁK, Jaroslav Blahoslav. *T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*. Praha: Melantrich, 1968. 116 s. ISBN 02-010 32-019-68.

KREJČÍ, Oskar. *Geopolitika střeoevropského prostoru: horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky*. Praha: EKOPRESS, s. r. o., 2000. 318 s. ISBN 80-86611929-7.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie I: soubor projevů za republiky*. 4. vyd. Praha: ČIN, 1939. 523 s.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie II: soubor projevů za republiky*. 3. vyd. Praha: ČIN, 1938. 558 s.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Cesta demokracie IV: projevy – články – rozhovory*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1997. 508 s. ISBN 80-901478-4-4.

- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: problém malého národa: demokraticismus v politice*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. 127 s. ISBN 02/03 32-005-90.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. 4. vyd. Brno: Doplněk, 1994. 196 s. ISBN 80-85765-29-2
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Problém malých národů v evropské krizi*. Praha: Státní nakladatelství, 1926. 55 s.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce: za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV ČR: Ústav T. G. Masaryka, 2005. 639 s. ISBN 80-86142-17-5.
- MORAVCOVÁ, Dagmar. *Československo, Německo a evropská hnutí 1929 – 1932*. Ústí nad Orlicí: Grantis, s. r. o., 2001. 388 s. ISBN 80-86130-14-2.
- PALACKÝ, František. *Idea státu rakouského*. Olomouc: Knižnice VERBUM, 2002. 95 s. ISBN 80-244-0506-7.
- PRAŽÁK, Richard (ed.). *T. G. Masaryk a střední Evropa*. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Filozofická fakulta, 1994. 147 s. ISBN 55-964A-94.
- SLÁDEK, Zdeněk. *Malá dohoda 1919 – 1938*. Praha: Karolinum, 2000. 297 s. ISBN 80-7184-820-4.
- SYLLABA, Theodor (ed.). *Masaryk a myšlenka evropské jednoty*. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1992. 146 s.
- VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. ISBN 80-7106-663-X.

VORÁČEK, Emil (ed.). *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství II: sborník mezinárodní vědecké konference konané v Praze 2. – 4. března 2000*. Praha: Filosofia, 2001. 322 s. ISBN 80-7007-145-1.

ZAHRADNÍČEK, Tomáš. *Jak vyhrát cizí válku: Češi, Poláci a Ukrajinci 1914-1918*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. 250 s. ISBN 80-85866-65-0.